

המראות הצובאות

פירוש אלשיך

לספר

מיכה

מאת

רבי משה אלשיך

מהדורה מעוצבת

עיצוב: זהבה גרליץ

דעת

ירושלים תשע"ט

## התוכן

3.....	פרק א
9.....	פרק ב
14.....	פרק ג
16.....	פרק ד
21.....	פרק ה
26.....	פרק ו
32.....	פרק ז

## אלשיך מיכה

### פרק א

א דבר-ה' אשר היה אל-מיכה המרשתי  
 בימי יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה אשר-חזה על-שמרון וירושלם :  
 ב שמעו עמים כלם הקשיבי ארץ ומלאה ויהי-אדני יהוה בכם לעד אדני מהיכל קדשו :  
 ג כי-הנה ה' יצא ממקומו וירד ודרך על-(במותי) [במתי-] ארץ :  
 ד ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו כדונג מפני האש כמים מגרים במוֹרֵד :  
 ה בפֶּשַׁע יַעֲקֹב כָּל-זאת וּבְחַטָּאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל  
 מי-פֶּשַׁע יַעֲקֹב הֲלוֹא שְׁמֵרוֹן וּמִי בְמוֹת יְהוּדָה הֲלוֹא יְרוּשָׁלַם :

(א) דבר ה' אשר היה אל מיכה וכו'.

ראוי לשים לב:

למה לא נזכרו מלכי ישראל כי אם מלכי יהודה, ואין לדמותו לישעיה שלא נזכרו גם בו, כי הלא ישעיה נתייחדה נבואתו ליהודה וירושלים, כאמרו אשר חזה על יהודה וירושלם, מה שאין כן פה שנאמר אשר חזה על שמרון וירושלים.  
 ב. אומרו (ב) שמעו עמים כלם. שהיה לו לומר כלכם.  
 ג. מה לעמים בחזון שמרון וירושלים.  
 ד. אומרו הקשיבי ארץ ומלואה כי הן הם עמים כולם.  
 וגם למה שינה משמיעה להקשבה.  
 ה. אומרו ויהי ה' בכם לעד מה ענין העדות הלז, ומה גם כי פיו יתברך המדבר ומייעד.  
 ו. אומרו אדני מהיכל קדשו כי היה לו לומר בהיכל קדשו,  
 וגם מה צורך לאומרו וגם מלת בכם מיותרת.  
 ז. אומרו (ג) כי הנה ה' יוצא ממקומו. כי מלת כי תראה כנותנת טעם על האמור ואיננו.  
 ח. מה הוא המקום הזה שה' יוצא ממנו ואיך תצדק זה בו יתברך,  
 וגם אומרו וירד מה עניינו אצלו יתברך וכן הדריכה על במתי ארץ.  
 ט. אומרו (ה) ומי במות יהודה כי הלא מקביל אל האמור, אינו אלא ומי חטאת ישראל במות יהודה.

אמנם הנה כאשר יבוא בס"ד יתבאר, כי כל עיקר נבואתו הייתה על יהודה וירושלים, כי אם שסיפר כי גדלה צרת ירושלים מצרת שמרון, ולא בא להוכיח לישראל כי אם ליהודה, ולא נשתלח להינבא אל עשרת השבטים, כי אם ליהודה וירושלים ועימהם דבר בלבד, מה שחזה

על שמרון וירושלים כאשר יבוא בהמשך הביאור בס"ד, ועל כן לא הזכיר בימי איזה מלך ממלכי ישראל התנבא.

**ונבוא אל ביאור הכתובים**, והוא בהקדים כי ירושלים ע"י בית ה' אשר בתוכה והצדיקים אשר בקרבה הן הם המקיימים את העולם, ואלו יצייר חלילה לבטלם יתבטל העולם עם כל ריבוי עמים אשר בו.

**עוד הקדמה שנית** והיא, כי לולא שם הרחמים מתנהג על פי מידתו, בדינו היה מבטל ירושלים ואגבה כל העולם, ועל פי דרכו רומז לנו טעם אל היות קיום העולם או ביטולו היה תלוי בישראל ולא על יתר העמים, והוא כי חלק ה' עמו חלק אלוה ממעל, מה שאין כן העמים כי חיצונים הם.

**ונבוא אל הענין**, אמר **(ב) שמעו עמים** כי לכלם נוגע הדבר אשר אני נשפט אל ירושלים, כי בה תלוי קיום העולם או ביטולו, ורמז הטעם באומרו **כלם** ולא אמר כולכם, כלומר כי כל העמים גם בדברו יתברך לנוכח אתם, באמר להם **שמעו כלם** יאמר להם ולא כלכם כאלו אינן לפניו כי חיצונים הם, אך ישראל גם כשאינן הוא יתברך מזכיר בשמם על אשמותם לא יבצר מהיותם אתם, וזהו **הקשיבי ארץ ומלואה** שהיא ארץ ישראל, וישראל שבה שעל אשמותם אינו מזכירם כי אם בכינוי **ארץ ומלואה**, עם כל זה אומר כי ה' במ, וזהו **ויהי ה' אלוהים בכם** לעד שמדבר במ לנוכח, ואמר שה' בהם לעד והוא כי אדני שהוא שכינה, מעיד **מהיכל קדשו** הוא בית המקדש כי שם ביתו כביכול, ועתה מגיד הדבר ואומר, מה שאני משמיע לכל העמים הוא, כי גם אליהם נוגעת צרת ירושלים.

והוא **(ג) כי הנה אם ה'** הוא שם הרחמים היה **יוצא ממקומו** מבחינת מידתו, **וירד** אל בחינת הדין וזהו **וירד** כמ"ש ז"ל על **וירד ה' לראות את העיר וכו'**, שירד אל הדין לדון את דור הפלגה, ועל פי ירידתו אל הדין היה **דורך על במותי ארץ** היא ירושלים, שהיה דורך בה על פי הדין, הנה היה כל העולם אבד.

כי הנה **(ד) ונמסו ההרים**. וכל הגבעות שהוא כל כללות העולם **כדונג מפני האש**, כך היה הכל נתך מפני תוקף הדין, ולא כהתוך הדונג שניתך בעביות מה, כי אם **כמים נגרים במורד**, אך מה שאינו יוצא ממקומו כי אם מביט אל בחינת רחמנותו.

**ו וְשָׁמְתִי שְׁמֶרֶן לְעֵי הַשָּׂדֶה לְמַטְעֵי כָרֶם וְהִגַּרְתִּי לְגֵי אַבְנֵיהָ וְיִסְדִּיהָ אֲגַלֶּה :**  
**ז וְכָל-פְּסִילֶיהָ יִכְתּוּ וְכָל-אֲתַנְיָהּ יִשְׂרְפוּ בְּאֵשׁ וְכָל-עַצְבֵיהָ אֲשִׁים שְׂמָמָה כִּי מֵאֲתַנְן זֹנָה**  
**קִבְצָה וְעַד-אֲתַנְן זֹנָה יִשׁוּבוּ :**

ח על-זאת אֶסְפְּדָה וְאִילִילָה אֵילֶכָה (שִׁילָל) [שׁוּלָל] וְעָרוֹם

אֶעֱשֶׂה מִסְפָּד כְּתָנִים וְאָבֵל כְּבָנוֹת יַעֲנֶה :

ט כִּי אֲנוֹשָׁה מִכּוֹתֶיהָ כִּי-בָאָה עַד-יְהוּדָה נָגַע עַד-שַׁעַר עַמִּי עַד-יְרוּשָׁלַם :

הלא הוא כי (ה) בפשע יעקב כל זאת ובחטאת בית ישראל. והוא כי הנקראים יעקב הלא שמרון והיא לבדה תבטל, ומה שאמרתי **וירד על במותי ארץ** שאם היה דורך בדין על מה שנקרא במתי ארץ שהיה העולם אבד, הוא כי מי במות יהודה הלא ירושלים, כי הלא כל מעלות יהודה בני אל חי הם ירושלים, כי שם שער השמים שיקושר שם עם עולם העליון להתקיים, ובכן בהיבטל ירושלים על גודל אשמתם העולם אבד, על כן שם הרחמים בלתי יוצא ממקומו למען רחם על ירושלים, כי אם (ו) **ושמתי שמרון לבדה לעי השדה למטעי כרם**. שיעשו אותה עיי זבל, לשים בכל מטע כרם למען יצמחו הרבה וכו'.

(ז) **וכל פסיליה יוכתו וכל אתנניה שניתנו לפסילים ישרפו באש וכו'.**

**ושמא תאמר**, בשלמא פסיליה ראוי יכתו ועצביה יאבדו, אך אתנניה שהם כסף וזהב אשר עימהם, מה בצע שישרפו ויותכו ויקחום האויבים כובשי העיר, לזה אמר כי אין הפסד בדבר, **כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ישובו** ובלתי ראויים היו להיות לה' כי אסורי הנאה היו כבר, כי אתנן ע"ז הנקראת זונה המה, **ועד אתנן זונה** שיתנום הגויים לפסיליהם **ישובו**.

(ח) **על זאת אספדה ואילילה וכו'.** אחרי אומרו כי שמרון יאות תאבד מה שאין כן ירושלים, כי עיר אלוהים היא ובה תלוי קיום העולם, בא להגזים ענין צרת ירושלים ואמר על זאת **אספדה וכו'**, לומר על זאת שאזכיר היא הצרה שבאה עד ירושלים **אספדה וכו'**, לומר אוי שאין מרגיש גודל הצרה לבכות וליילל עליה, כי **על זאת אספדה** למען יילילו ויבכו ע"י התעוררות הספדי ואין מיילל זולתי, וזהו **ואילילה** כלומר אני לבדי.

**ושמא תאמר** אם הייתי הולך שולל כמי ששוללים אותו שוללים, שאין מניחים לו בלתי אם חלוקו בשוקים וברחובות, למען יתפעלו הרואים באמור כי נביא אנכי וידעתי גודל הרעה, ויילילו בראותם ע"ד שעשה מרדכי בשוקים וברחובות בלבוש שק, אמר אוי לי כי אני **אספדה ואילילה** לבדי עם **שאלכה שולל וערום**, שלא בלבד **שולל** כי אם גם **ערום** גם בלי חלוק, כי אין איש מרגיש ומתפעל, לכן זאת אשיב אל לבי כי **אעשה מספד כתנים ואבל כבנות יענה**, שכל אחד ממינים אלו לא יתחבר לחבריו לספוד ולהתאבל עימהם, כי אם כל אחד ואחד לבדו סופד ומתאבל כך אעשה אני.

**ושמא תאמר** אם כן אפוא למה הוכתה העיר ירושלים אם חביבה היא כל כך, דעו נא **(ט) כי אנושה מכותיה**. לומר מה שהיא אנושה וכואבת על צרת ישראל הן הן **מכותיה**, לא המכות מצד עצמן כי המכות שהוכתה כאין בערך כאבה על צרתם, והיא שמחה לכפר בעד העם, כי הנה בעצם באה הגזירה עד יהודה שהוא על העם, ונגע הוא יתברך **עד שער עמי** הוא העיר של כללות עמי שלא נחלקה לשבטים, הוא עד **ירושלים** כד"א **איכה יעיב באפו אדני את בת ציון השליך וכו'**, כי הוא יתברך נגע בירושלים לכפר בעד העם, אך לא שיגעל בה הוא יתברך כאשר בשמרון, כי אם אדרבה לא זזה שכינה מכותל מערבי.

**י בגת אל-תגידו בכו אל-תבכו בבית לעפרה עפר (התפלשתי) [התפלשתי] :**  
**יא עברי לכם יושבת שפיר עריה-בשת לא יצאה יושבת צאן**  
**מספד בית האצל יקח מכם עמדתו :**  
**יב כי-חלה לטוב יושבת מרות כי-ירד רע מאת ה' לשער ירושלים :**

**(י) בגת אל תגידו וכו'.** הנה פסוקים אלו משוללי הבנה וקשר זה עם זה ורובם גם לא סופם עם ראשם, והמפרשים מהם אמרו שבתוך צרת ישראל הכניס קינה על צרת הגויים, מה שאינו דרך הנביאים כי אם לקונן על כל גוי וגוי בפני עצמו, ויש כתב שמכנה לישראל שמות שאר עמים שהוא קשה מהראשון, ומי יתן והיו בזה מתיישבים פשטי המקראות בעצמם. ואחשבה כי אחרי הזכירו צרת חורבן ירושלים כי רבה היא מאד, למען הראות כמה קשה לפני הקדוש ברוך הוא ספר במליצת לשון, הרעה אשר תבוא לכל אומה אשר תשלח בה יד להחריבה, ואמר אתם בני ישראל, **בגת אל תגידו**, כי היא עיר מלוכה לפלשתים אויבי ישראל וילכדה דוד, ובכן הנשארים בה גתים, נשארה בלבד איבת עולם והם מתאוים צרת ירושלים להינקם, על כן אמר **בגת אל תגידו**, כי הלא יחם לבבם מיד לשלוח יד בירושלים קודם יום מועד, נמצאו ישראל בוכים פעמים:

א' עתה בשומעם.

**שנית**, בזמן החורבן וזהו **בכה אל תבכו**,

ואשר **בבית לעפרה** המעותדים לשלוח יד בירושלים **עפר התפלשי**. כלומר הטמן באפר ולא תצאי לשלוח יד עם מחריבי ירושלים, ואם **עפרה** אינו שם מקום, יאמר הנביא כמדבר עם גת בל יצאו נגד ירושלים, פן רעה תבוא אליהם **בבית לעפרה**, שהוא בקבר שהוא בית ששם הוא עתיד להיות **עפר** שם **עפר התפלשי**, ואל תהיי מכלל מחריבי ירושלים, וכן את שפיר אשר את סביביו צריו של יהודה וירושלים.

**(יא) עברי לכם ערומי בושתי**. שכל כך תמהרי לברוח פן תתפתי לשלוח יד בירושלים, שאל תתמהמה עד כסות ערווה כי אם **עריה בושתי**, ועלי לשבח את **יושבת צאן** כי לא יצאה לצבא

בבוא עליה, ויותר לבית האצל כי מספד אשר ספדו, והיצרו על ירושלים בשכר זאת יקח בית האצל מכם ישראל עמדתו, כי עמדתו והקמתו שתהיה לו עמידה וקיום מכם ישראל יקחנה, מהראוי שהיה לכם להיות עמידה וקיום יקח עמידתו, תחת אשר התענה באשר התעניתם וספדו על צרתכם.

וכן (יב) כי חלה לטוב. שנצטערה והיצר לה כד"א אין חולה מכם עלי יושבת מרות, והיה לטוב לה שאין צריך לומר שלא שלחה יד בירושלים, כי אם גם חלה על צרתם כאשר ירד רע מאת ה' לשער ירושלים שהוא בעת החורבן, אך יושבת לכיש שהיא עיר ממלכות בבל קרובה לארץ.

יג רתם המרכבה לרכש יושבת לכיש ראשית חטאת היא לבת-ציון

כי-בך נמצאו פשעי ישראל :

יד לכן תתני שלוחים על מורשת גת בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל :

טו עד הירש (אבי) [אביא] לך יושבת מרשה עד-עדלם יבוא כבוד ישראל :

טז קרחי וגזי על-בני תענוגיך הרחבי קרחתך כנשר כי-גלו ממך :

(יג) רתם המרכבה לרכש. לשלוח למלך בבל ימהר יחישה מעשהו לבוא להחריב, כי אליה יצדק לעשות הדבר, כי ראשית חטאתו היא לבת ציון, כי שם החלו בני ציון לחטא בשלוח לאשור לשבוע לחם, שהוא התחלת החטא לשים ביטחונם באשור והיא ראשית חטאתם, כד"א אשור לשבוע לחם וסמיך ליה אבותינו חטאו ואינם וכו'.

ועוד טעם שני שעל כן לאשור שיושבת לכיש ממנה היא יאתה לשלוח יד בבת ציון, כי הלא בך נמצאו פשעי ישראל, כי עונות הם פסילים שהיו ישראל עושים היו נמצאים בבבל, כמו שאמרו ז"ל שאמר נ"נ לחנניה מישאל ועזריה, על שלא היו משתחוים לצלמא די הקם, הנה היינו קונים פסילים מכם כל כך הייתם בקיאים בדבר, ועתה אתם עושים ע"ז שלי צדו, הנה פשעי ישראל היו נמצאים במלכות בבל, לכן יאות כי שם יגלו ישראל ויקבלו עונשם, לכן את יושבת לכיש כאשר תרתום המרכבה.

(יד) לכן תתני ברכש שלוחים לבבל על מורשת גת. שהם על אותם שהוריש את גת שהם בתי אכזיב הם יושבי כזיב, היושבים ראשונה לצפונה של ארץ ישראל, קרובים לבאים מבבל והם קלים ללכוד, כי הלא לאכזב ולאין דומים למלכי ישראל, ויתכן שעל זרע שלה שנולד בכזיב הבן השלישי, שנשאר חי ליהודה מהאשה שלקח בעדולם, כי ער ואונן מתו ולא נקרא לו זרע אם לא מפרץ זרר שמתמר, אך שלה ייחסוהו רז"ל לבן הבא מן הגויה, שאמרו כי עליו

נאמר כי בגדה יהודה ותועבה עשה וכו' ובעל בת אל נכר, ובכך על זרע שלה שנולד ליהודה בכזיב ידבר, שאמר **תתני** יושבת לכיש **שלוחים על** יהודה שהוא **מורשת גת** שירשה דוד שמיחודה, ומאי זרע יהודה תתחיל שיהא קל לכבוש, הלא הוא **בתי אכזיב** הם בתי הנולד ליהודה בכזיב, הוא שלה אשר **לאכזב** היו **למלכי ישראל** משולל קיום.

ומלבד מה שיוכל לבתי אכזיב (**טו**) **עוד היורש** הלזה, הוא **אשור** הנזכר **אביא לך** לא ליושבת כזיב בלבד כי אם גם ליושבת **מרשה** הם בתי **פרץ וזרח**, כי **מרשה היא ליהודה**, והטעם הוא כי הלא עד עדולם יבוא כבוד ישראל לישא את בת שוע, שעל ידי כן שחילל יהודה קדש אלוהיו אשר אהב ובעל בת אל נכר, שעל ידי כן מצא מקום בן אל נכר למשול בו.

**(טז) קרחי וגזי על בני תענוגך וכו'.** אחרי אומרו **כי אנושה מכותיה כי נגעה עד ירושלים** שהוא חורבן העיר, אשר ירא כי יראה כי תהיה תלונת העיר, כי למה עונות ישראל תסבול, על כן הנביא דבר משל וקינה על העיר, איך על כל צרתה לא תצטער לכנות עצמה קרחה אם לא על צרת בניה, כי טוב לה לסבול צרתה שתכפר אדמתה עמה, וזה אומרו **קרחי וגזי וכו'** לומר הנה אל תצרי על צרת עצמך, כי אם **קרחי וגזי על בני תענוגך**, והוא כי שתים רעות היו למו: **א' המוות חללי חרב וחללי רעב. שנית הגלות,**

**ועל האחד** אמר **קרחי וגזי על בני תענוגך** עוללי טפוחים ובנים יקרים, ואמר **וגזי** שהוא משל להראות הקרחה, והוא כי אם יקרח איש קרחה בראשו, אם סביבות הקרחה גדל פרע שער ראשו, יסרחו על הקרחה ולא תראה הקרחה, אך אם יגוז שערות סביבות הקרחה אז תהיה גלויה, ועל בחינה זו אמר **קרחי וגזי על בני תענוגך** המתים בעת צרתך.

**ועל הגולים** אחר כך יקרח כקורע על מת הראשון, שאינו קורע קרע שני כי אם שמוסיף על הראשון, על דרך זה אמר **קרחי וגזי** על המתים, ואחר כך על הגולים **הרחבי קרחתיך** הראשונה, ולא תקרח קרח אחר עד תהיה **כנשר**, שידוע ששערו נשטט לגמרי מזמן לזמן, והרחבה גדולה זו על **כי גלו ממך**, כי לא היו במקום אחר, ובאה לך שמועה שגלו משם למקום זולתו ראוי לקרוח, אך בהיות שגלו ממך תגדל צרתך עליהם שהיא פרידה וגלות.



## פרק ב

א הוּי חֲשָׁבִי-אֲנִי וּפְעָלִי רַע עַל-מִשְׁכַּבֹּתֶם בְּאֹר הַבֶּקֶר יַעֲשֶׂהָ כִּי יֵשׁ-לֵאל יָדָם :  
ב וְחַמְדוּ שְׂדוֹת וְגָזְלוּ וּבְתִים וְנָשְׂאוּ וְעָשְׂקוּ גֵבֶר וּבֵיתוֹ וְאִישׁ וְנָחְלָתוֹ :

(א) הוּי חֲשָׁבִי אֲנִי וכו'.

ראוי לשים לב אם עד אור הבוקר לא יעשה איך הם פועלי און על משכבותם.

ועוד איך אמר תחילה רע בלשון זכר ואחר כך אמר יעשה בלשון נקבה.

ועוד אומרו כי יש לאל ידם מי לא ידע זה, כי אם לא הייתה לאל ידם לא יעשה. אך הנה ידוע כי ע"י העון נעשה מלאך משחית קטגור לפניו יתברך, אמר הוּי חֲשָׁבִי אֲנִי וע"י המחשבה טרם יעשו האון הם פועלי הרע, הוא המשחית עודם על משכבותם.

ושמא תאמר, אחר שמחשבה רעה אין הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה, איך יפעלו המשחית טרם בוקר שיעשה, לזה אמר גם כי לאור הבוקר יעשה ולא בלילה עם כל זה יפעלו האון, יען כי יש לאל ידם ואין יציאת המחשבה אל הפועל מסופקת, על כן מאז נעשה המשחית גם כי הפקידה תהיה אחר המעשה.

(ב) וחמדו שדות וגזלו וכו'. אמר כי היצה"ר יחטיא את האדם קו לקו, ראשונה וחמדו שדות ומהחמידה ימשך הפועל שהוא וגזלו, ועדיין הוא שדות הנגזלים במקום שאין אנשים, ומזה ימשך גם אל הבתים שהוא ביישוב, ונשאו גם בפני אנשים הקרובים אל הבתים, ועדיין לא יעשו כן רק בבית אשר אין בעליו עמו, ועוד מעט ועשקו גבר וביתו, שהשוא יחד הוא וביתו אשר הוא דר שם ולא יבוש מבעליו, ועדיין לא יעשה רק לגבר אשר קנה בית מזולתו, שאפשר שלא החזיק בו שנים הרבה, ובזה בטח העושק אולי לא ימצאו עדים כעת שמקנת כספו הוא, אך לא בית שירש נחלת אבותיו כי לא יעדרו עדים שדרו בהם מוריש או מנחיל, ועם כל זה לא ישימו לב כי נתפקרו לעשות.

ג לִכֵּן כֹּה אָמַר ה' הֲנִי חֲשָׁב עַל-הַמִּשְׁפָּחָה הַזֹּאת רָעָה  
אֲשֶׁר לֹא-תִמְיִשׁוּ מִשָּׁם צְוֹאֲרֹתֵיכֶם וְלֹא תִלְכוּ רוּמָה כִּי עַת רָעָה הִיא :  
ד בַּיּוֹם הַהוּא יִשָּׂא עֲלֵיכֶם מִשַׁל וְנָהָה נָהִי נָהִי  
אָמַר שְׂדוֹד נִשְׁדָּנוּ חֶלֶק עָמִי יִמִּיר אִיךָ יִמִּישׁ לִי לְשׁוֹבֵב שְׂדֵינוּ יִחְלַק :  
ה לִכֵּן לֹא-יִהְיֶה לָךְ מִשְׁלִיךְ חֶבֶל בְּגוֹרֵל בְּקֶהֱל ה' :

**(ג) לכן כה אמר ה' וכו'.**

ראוי לשים לב איך נפקותא זו יצאת מהאמור.

ב. למה קורא את ישראל בתואר **משפחה**.

ג. אומרו **תמישו צארותיכם** לנוכח.

ד. מה ענין ההליכה **רומה** ולמה תולה הדבר בהיות **עת רעה** ולא על רוע מעלליהם.

ה. אומרו **(ד) ישא עליכם** ולא אמר מי ישא,

וכן אומרו **אמר כו'** ולא פירש מי יאמר וכן שאר הפסוק משולל הבנה.

ו. אומרו **(ה) לכן לא יהיה לך וכו'**. לשון יחיד ואיך נמשך מהאמור, ושאר הכתובים כמשוללי

הבנה וקשר עם קצתם.

אמנם אחרי אומרו **(א) הוי חשבי און וכו'** אשר לא כל ישראל היו עושים כך, כי אם אשר כח בידם לעשות כמשפחה גדולה, כאומרו **כי יש לאל ידם לחמוד ולגזול ולעשוק**, אמר עתה **לכן כה אמר ה' על המשפחה הזאת** העושה כך, כי כאשר המה **חושבי און ופועלי רע**, כך מידה כנגד מידה **הנני חושב** בעצם **על המשפחה הזאת רעה**, כלומר לא על שאר ישראל, ומה שאתם גם שאינכם מהמשפחה היא עם כל זה **לא תמישו משם** ממקום היורש הנזכר המגלה אתכם, וגם לא תהיו הולכים ומרימים ראש בהקל עול הגלות **שלא תלכו רומה**, עם שאינכם מהמשפחה היא הלא הוא **כי עת רעה היא**, שהוא ביום ט' באב מוכן לפורענות שעוזר לרעה.

והנה **(ד) ביום ההוא** שיפקוד ה' על המשפחה העושקת וגוזלת שדות ובתים, **ישא ה'** הנזכר **משל** וגם **נהה נהי נהיה** ומעונה, ופירש ואמר מה שאמר ומשל הוא שיהיה למשל, מאמר בית המשפחה היא שהוא שדוד וכו', וזהו **אמר שדוד נשדנו** כי איש בית המשפחה היה אומר בגזול השדות ובתים כמלעיג, הנה אלו **שדוד נשדנו** כאשר ייעד לנו הוא יתברך שנשודד מאויבינו, הנה ודאי כי אז **חלק עמי** שבין שדוטי הגזול אתי מעמי **ימיר** בעלים הוא האויב, ואם כן **איך ימיש לי** מהחלק ההוא בשביל **שובב** הוא השובה האויב אשר **שדינו יחלק** ולמה יאשימני על מה שלקחתי **חלק עמי** ממנו, כיון שבין כך ובין כך עתיד לתת החלק ההוא עם חלקי ביד הגויים לחלק ביניהם יעשה חשבון כללו, מעתה המיר אותו ביד הגוי כי מה לו יומר מעתה בידי, הטוב טוב הוא הגוי ממני, ועל לעג הזה אשר אמר איש המשפחה העושקה נהה יתברך **נהי נהיה** עליו, והוא **(ה) לכן לא יהיה לך משליך וכו'** על עשותו שחוק עשוק **חבל** נחלת חברו לא יזכה לחבל **בגורל** בארץ העתיד.

ו אל-תטיפו! יטיפון לא-יטיפו לאלה לא יסג כלמות :

ז האמור בית-יעקב הקצר רוח ה' אם-אלה מעלליו הלוא דברי ייטיבו עם הישר הלך :

**ח וְאֶתְמוּל עַמִּי לְאוֹיֵב יִקְוֹמֵם מִמּוֹל שְׁלֵמָה אֲדָר תִּפְשְׁטוּן מַעֲבָרִים בְּטַח שׁוֹבֵי מִלְחָמָה :**  
**ט נָשִׂי עַמִּי תִגְרָשׁוּן מִבֵּית תַּעֲנִיגָה מַעַל עַלְלִיָּה תִקְחוּ הַדְרֵי לְעוֹלָם :**

**(ו) אל תטיפו יטיפון וכו'.** הנה הטפה היא מה שהנביא דובר דברי נבואתו אל העם. ונבוא אל הענין, אמר הנביא מיכה **אל תטיפו** והנביאים תלמידיך אשר אתך, כנודע כי הנביאים הגדולים כל אחד היו אתו נביאים קלי הנבואה מהם הנקראים בני הנביאים, הם תלמידים שעל ידי התנהגם בקדושה רוח ה' אשר את רבם, מתחלת להתעורר ולנוח בהם והמה מתנבאים גם הם, ומבני הנביאים יש מהם עם הרב עומדים לפניו, וקצתם אין נמצאים תדיר לפניו, ועל כן בדברו עם מיכה אמר עליו ועל אשר אתו **אל תטיפו**, ועל אשר אינם כעת לפניו אמר, שיצווה שאם **יטיפון** לא יהיה לאלה בני המשפחה הזאת, וזהו **לא יטיפו לאלה**, והטעם הוא כדי שהנביא המטיפי להם **לא יסג כלמות**, והוא ענין מאמר שלמה יוסר לך לזקח לו קלון, שמכלים את מוכיחו ומתלוצץ עליו, כך המלעיג הלז האומר שדוד כו' שהוא לך אל יטיפו לו פן יכלימונו, נמצא כי על העושק **לא יהיה לו משליך חבל וכו'** ועל הליצנות **אל יטיפו** לו כמדובר.

**(ז) האמור בית יעקב כו'.** הנה למעלה נתן דופי על חלק מהעם **חושבי און וכו'**, חומדים **שדות וגזלו בתים ונשאו**, ועליהם אמר **הנני חושב על המשפחה הזאת רעה וכו'**, ועליהם אמר בפסוק הקודם **לא יטיפו לאלה** שלא ינבאו נביאים להם, אמר עתה דעו כי האמור שאמרתי עליהם **לא יטיפו לאלה**, הלא הוא לחלק העם הנקראים **בית יעקב** ולא בית ישראל או עמי, וזהו האמור **בית יעקב** שהם כת הבלתי כשרים הגוזלים, ואשר אמרתי שלא יטיפו נבואה להם האם תחשבו שהוא על העדר התפשטות רוח ה' לנוח על מתנבאים, לא כן הוא חלילה כי **הקצר רוח ה'** בתמיהה, אך הוא על רוע מעלליהם הבלתי דומים למעללי בוראם, וזה אומר **אם אלה מעלליו** בתמיהה, כלומר אם אלה מעללי בית יעקב הנז' הם מעלליו של ה' הנז'.

**ושמא תאמרו**, כי אדרבה על כן ראוי להטיף להם לתקן מעלליהם, לזה אמר **הלא דברי ייטיבו** אך לא עם אנשי און ככם הרחוקים מהיצה"ט לגמרי, כי אם לאשר **עם הישר** הוא היצה"ט **הולך**.

**ושמא תאמרו**, כי גם אשר תייחס לעמך גם הם הרשיעו, לזה אמר הן אמת כי **(ח) ואתמוּל עמי**. כלומר **כי** אותם **שאתמוּל** היו צדיקים מקרוב נקראים **עמי**, היום **לאויב** לי **יקומם** שחטאו לי, ואתם הנקראים בית יעקב הסיבותם, כי מה **שלאויב יקומם** הוא ממה **שלמוּל שלמה**

שתראו נגד עיניכם על חבריכם ותחמדוהו, אין צריך לומר אשר היא בידם ואין מלובשים בה, כי אם אפילו **אדר** שהוא לבוש ונאדר בו **תפשיטון** אותו.

**או ממול שלמה** שתראו מעוטף בה שתתחילו ממנה, גם **אדר** שלמטה מהשלמה **תפשיטון**, וממי תיקחו אם לא **מעוברים** מגבול ארצם חוצה בקרב הגויים, והם **שובי מלחמה** שנלחמו עם הגויים וניצלו מן האויבים ולא ניצולו מכם, כי הם **שובי מלחמה** בשלום מן הגויים ושדדתם אותם, על כן בראות זאת רעתכם כי מר נתפקדו עד **שלאויב יקומם**, נמצא שאתם גרמתם רעתם ולא בלבד גרמתם רעתם כי אם גם גלות שכינה, שהוא, כי **(ט) נשי עמי כו' תקחו הדרי כו'**. והוא בהזכיר מאמרם ז"ל על פסוק **ויצא מן בת ציון כל הדרה**, שהוא כי במקום שיש תינוקות של בית רבן שם שכינה, כי גלו סנהדרין כו' ולא גלתה שכינה וכו' גלו תנוקות של בית רבן מיד גלתה שכינה, כי כאשר עולליה הלכו שבי לפני צר, מיד ויצא מן בת ציון כל הדרה, הנה כי אומרו **עולליה** הם תנוקות של בית רבן והדר הוא שכינה שעליהם.

**ונבוא אל הענין**, אמר **נשי עמי תגרשון** כי על ידי מה שחמדתם בתים ונשאתם לכם, גרשתם נשי עמי **מבית תענוגיה**, שהייתה בו עם אלוף נעוריה, ועל ידי מה שעשקתם גבר וביתו איש ונחלתו, גרמתם ללכת עולליהם גרושים מביתם ומתבטלים מלמודם, ועל ידי כן שכינה שעליהם מסתלקת כנקחת מעליהם, וזהו **מעל עולליה תקחו הדרי לעולם**, כי לא ישוב עוד ליישוב למודם באופן יהיה הסילוק לעולם.

**י קומו ולכו כי לא-זאת המנוחה בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ :**  
**יא לו-איש הלך רוח ושקר כזב אטף לך לזין ולשכר והיה מטיף העם הזה :**  
**יב אסף אסף יעקב כלך קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו**  
**כצאן בצרה כעדר בתוך הדברו תהימנה מאדם :**  
**יג עלה הפרץ לפניהם פרוצו ויעברו שער ויצאו בו ויעבר מלכם לפניהם ויהוה בראשם :**

**(י) קומו ולכו כי לא זאת המנוחה וכו'.** אחרי אומרו יתברך כי רעה תבוא עליהם על חמדם בתים ונשאו, ועשקם גבר וביתו איש ונחלתו, **ונשי עמו יגרשון ואדר יפשיטון וכו'**, שהוא ליהנות מהתענוג בעוה"ז, אמר עתה הוא יתברך כמדבר עימהם, שאל יחשבו טובות העוה"ז ומנוחתו מנוחה כי הבל המה, כי אם מנוחת העוה"ב אשר לצדיקים, וזה אומרו **ולכו וכו'** לומר **קומו** ממשכב תרדמת משובתכם, **ולכו** ממצב מעלליכם, **כי לא זאת המנוחה** שאתם בה בעוה"ז כדי שעליה תחמוסו, כלומר כי אם מנוחת העוה"ב, כי הלא **בעבור טמאה** שתטמאו נפשכם, בעשקכם לא תהיה לה מנוחה, כי אם אדרבה **תחבל** ולא חבל קל כי אם **וחבל** יהיה **נמרץ**.

אך מה אעשה כי **(יא) לו איש הולך רוח וכו'.** והוא כי הנה שקר אינו דומה לכזב כי שקר הוא דבר אפשר, כי אם שלא היה, כענין שאכלתי והוא לא אכל, אך כזב הוא נמנע המציאות כאומר על היום שהוא לילה וכיוצא בזה.

**ונבוא אל הענין,** אמר הנה עד כה דברתי עמכם כמדבר עם רבים, שיורה היותם בעלי פירוד, דעו אפוא מה רב טוב האחדות, כי **לו איש הולך רוח** כל התהלכו, וכל כך רבו מהתלותיו עד גדר כי **ושקר כיזב,** ששקריו עיצמו עד גדר יתייחסו לכזב שהוא דבר אפילו נמנע המציאות, ועם כל זה אם יאמר **אטיף לך ליין וכו',** שהוא כי יאמר התאחדו והיו כאיש אחד, **ואטיף לך** אשר אחד אתם שהוא משמעות **לך ליין ולשכר,** שתתאחדו ושתו בלב טוב במשתאות יין ושכר, הנני מבשרכם, כי והיה האיש ההוא זוכה להיות מטיף לעם הזה בעל האחדות נבואה זו, והיא **(יב) אסף אסוף כו'** שהוא כל הטוב המקווה, כך הוא טוב האחדות שאפילו שהתחלה בלתי ראויה, יושפע לנבואה אמיתית ורבת האיכות לישועת ישראל.

**אסוף אסוף יעקב כלך וכו'.** ופירושו כי הוא יתברך **אסוף מגלות בבל לגלות מדי,** ואחר כך **אסוף לבית שני יעקב כלך,** עם היות שלא תהיו אז מכוונים בשם ישראל כי אם בשם **יעקב,** כי כל הטובים בעצם נשאר בבל ובמדי שלא עלו לבית שני, כי לא עלה עזרא מבלל עד שהניחם כסלת נקיה, ואחרי כן יעשה יתברך בסוף **גלות רביעי,** שני קבוצים כמפורש אצלנו בביאור התורה על פסוק **והבאתי אותם בארץ אויביהם,** כי הראוי יאמר מארץ אויביהם, אך הוא שיביאם יתברך ממקומות פזוריהם אל מקום מלכות אחת, וגם שם הם בארץ אויביהם, ואחרי כן משם יקבצם אל ארצו יתברך אשר בחר במהרה בימינו, ועל ב' הקבוצים האלה אמר **קבץ אקבץ שארית ישראל,** ועל אותם קראם **ישראל** כנודע, כי אין הגאולה העתידה באה, אלא על ידי תשובה גמורה, וזהו **אקבץ שארית ישראל** כי אז ישראל יקראו, ואם אז יהיו **יחד** שהוא שיהיו בעלי אחדות, אז **אשימנו כצאן בצרה** בענין הפלגת הריבוי, וגם בענין מזונות עם היותם תוך ירושלים יהיו **כעדר בתוך הדברו,** כי שם יהי פיסת בר בארץ שלא יצטרכו לזרוע ולקצור ושאר מלאכות, כי אם הארץ תוציא צמחה, פת ראויה לאכול מיד כתמר ותפוח כגלוסקא יפיפיה, כי לא תתערב בארץ חיצונית להוציא קש ומוץ, וגם לא באופן שיצטרכו לעשות מלאכות שתכשר התבואה ליאכל, באופן יהיה **כעדר בתוך הדברו** ששם הארץ תוציא מאליה צמח מוכן ליזון בו, כך תוצא הארץ מאליה מאכל נקי אפילו מסובין ומורסן וקמח, כי אם פת כאשר הוא בהיותו אפוי מסולת נקיה, ולהיות כי לא יעדרו אויבים בשער העיר באחרית הימים, וישראל **תהימנה** בפנים **מאדם** הצודה לקחתם.

(יג) שעלה לירושלים **הפורץ לפניהם** לפרוץ בעיר להצר להם, ואז בזכות אחדותם **פרצו** במקום שהפורץ רצה לפרוץ, ו**יעבורו** ישראל חוצה לקראת הפורץ, וכן **פרצו** **שער** מבריחי ו**יצאו** גם **בו**, ואז **יעבור מלכם** הוא מלך המשיח **לפניהם** וה' הוא ושכינתו **בראשם**, באופן שבקום ה' יפוצו אויביו כו' וצדיקים ישמחו יעלצו כו'.

## פרק ג

א ואמר שמעו-נא ראשי יעקב וקציני בית ישראל הלוא לכם לדעת את-המשפט :  
 ב שנאי טוב ואהבי (רעה) [רע] גזלי עורם מעליהם ושארם מעל עצמותם :  
 ג ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו ואת-עצמותיהם פצחו  
 ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת :  
 ד אז יזעקו אל-ה' ולא יענה אותם ויסתר פניו מהם בעת ההיא כאשר הרעו מעלליהם :

(א) ואמר שמעו נא ראשי יעקב וכו'. אחרי אומרו מה שהיה נמשך מהאחדות חזר אל עניינו הראשון, שממול שלמה אדר יפשיטון ונשי עמי יגרשון כו', ואמר הנה לא הועיל לי מה שאומר לכם שמעו נא ראשי יעקב, הם ראשי ההמון וקציני המובחרים אשר בשם ישראל יכנו, הלא לכם לדעת את המשפט הוא לדעת את הדין אשר תתעתדו ליתן דין וחשבון, כי אשר יוסיפו דעת יוסיפו מכאוב להצטער מיום הדין כי אתם שופטי ארץ, כי הלא אתם (ב) שונאי טוב ואהבי רע. כי בהיות טוב ושלוה בהמון ירע בעיניו כי אין לכם הנאה בדבר, אך תאהבו רע שתהיה ביניהם קטטות ומריבות, והרע איש את אחיו למען למשפט יקרבו, ואז אתם לא לקנוס את עושי הרע תכוננו, כי אם לאכול את ממונם עד הפשיט עורם מעליהם, הוא לבושיהם שאדר תפשיטון עד הניח אותם ערומים, וגם שארם מעל עצמותיהם הוא אוכלם לנפשם כי יאכלו ממונם, וזו היא כת אחת.

ויש כת אחרת קשה מזו, והיא (ג) ואשר אכלו שאר עמי. הוא ממונם ועורם מעליהם הפשיטו הוא כסותם, ואחר אוכלם ממונם והפשיט כסותם גם יכום הכאות עד שעצמותם פצחו, ומעוצם ההכאות יתחמם הבשר עם העצמות עד יפרוש הבשר מהעצמות, וזהו ופרשו כאשר בסיר מחמת חום הרתיחה, ואחר ההכאות יאסרום תוך בית כלא כבשר בתוך קלחת, ועל שני הכתות בין גוזלי עורם מעליהם כו' בין אשר אכלו שאר עמי וכו', הצד השווה שבהם הוא, כי (ד) אז יזעקו אל ה' ולא יענה אותם. ויהיה אז כלומר בזמן הנז' אסוף אסוף וכו', והנה זה הוא הצד השווה שבשתי הכתות הוא האמור שיקראו ולא יענה אותם, אך מהם

**סיסתר פנים** בעת ההיא שהוא שיעור ההסתר, אשר ימשך ואשר יתקשה הוא כל כת לפי שיעור אשר הרעו מעלליהם, כי הכת השנית שהרעו יותר יהיה ההסתר פנים יותר, וזהו יסתר פניו מהם כאשר הרעו מעלליהם.

ה כה אמר ה' על-הנביאים המתעים את-עמי הנשכים בשניהם וקראו שלום ואשר לא-יתן על-פיהם וקדשו עליו מלחמה :  
ו לכן לילה לכם מחזון וחשכה לכם מקסם ובאה השמש על-הנביאים וקדר עליהם היום :  
ז ובשו החזים וחקרו הקסמים ועטו על-שפם כלם כי אין מענה אלהים :

(ה) כה אמר ה' על הנביאים כו'. דיבר סרה על הנביאים המתעים את העם הנושכים בשניהם מממונם, במה שקראו שלום הפך נבואת ירמיה, אומרים לעם נבואות של שלום וטובה ומי יתן והיו שואלים מכל אחד בפיהם מאתים והיו מתפייסים במנה, שיאמר האיש שיתרצה בו, כי אם שואשר לא יתן על פיהם אשר שאלו בפיהם וקדשו עליו מלחמה.

(ו) לכן לילה לכם מחזון וכו'. הנה נביאי השקר היו בלתי בודים מלבם כי אם חוזים בכוכבים ואומרים כי נבואה היא, וכן היו משיגים ע"י קסם דבר מה, ואומרים לעם כי נבואה היא, ואומר הוא יתברך לכן בשבועה כנודע מרז"ל כי לכן הוא לשון שבועה, כי אתם העם השומעים לילה לכם מחזון, כי מהחזון שחוזים לכם לילה, כלומר חשך ולא אור לכם, מכל החזון אשר הם חוזים לכם, כי אור שלום חזיונם לא תראו, וכן חשכה לכם מקסום כי כל מה ששיגו ע"י קסם חשכה תהא לכם מחמתו, כי לא יוכלו להשיג בשורות טובות כי אינן במציאות וכל זה הוא לכם העם, אך הנביאים בעצמם תבוא עליהם השמש מהם כי לא יחצו ימיהם, וזהו ובאה השמש על הנביאים ומה שנשאר להם מחיותם עד בא שמשם יהיה ביסורין רעים, וזהו וקדר עליהם היום ועוד להם רעה והיא הבושה.

כי (ז) ובושו החוזים בכוכבים, בראות שהטובה שאמרו תתהפך לרעה וכן וחפרו הקוסמים, והצד השובה שבכולם הוא כי ועטו על שפם כלם, כי אין בית אשר לא יהיה שם מת, וכל זה תבוא עליהם לעתיד על דבר שכעת אין מענה אלוהים, כי אין בפי כל הנביאים מענה של מידת הדין, כי אם של רחמים וטובות ועל כן יתביישו כי יראו ההפך.

ח ואולם אנכי מלאתי כח את-רוח ה' ומשפט וגבורה להגיד ליעקב פשעו ולישראל חטאתו :  
ט שמעו-נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל המתעבים משפט ואת כל-הישרה יעקשו :

י בְּנֵה צִיּוֹן בְּדַמִּים וִירוּשָׁלַם בְּעוֹלָה :  
 יא רֹאשִׁיָה בְּשַׁחַד יִשְׁפֹּטוּ וְכֹהֲנֵיהָ בְּמַחִיר יִזְרוּ וְנִבְיֵאִיהָ בְּכֶסֶף יִקְסְמוּ  
 ועל-ה' יִשְׁעֵנוּ לֵאמֹר הֲלוֹא ה' בְּקִרְבָּנוּ לֹא-תִבּוֹא עָלֵינוּ רָעָה :  
 יב לֹכֵן בְּגִלְלַכֶם צִיּוֹן שָׁדָה תַּחֲרַשׁ וִירוּשָׁלַם עֵינֵי תִהְיֶה וְהָרַ הַבַּיִת לְבָמוֹת יַעַר :

(ח) **ואולם אנכי מלאתי כח וכו'.** אמר הנביא ראו נא מה ביני ובין נביאי השקר, כי המה ע"י דברם שלום לעם גרמו רעה להם ולעצמם, אך **אולם אנכי** במה שאני נביא אמת ומתנבא להם דברי תוכחות ובשורות בלתי טובות על אשמותם, אין צריך לומר שלא חסרתי כח בעצמי או הבלתי מתלאה, כי אם אדרבה **מלאתי כח את רוח ה'** שבקרבי, לסבול קדושת נבואה וחיות וגם מלאתי **משפט** מאת ה' להוכיח **וגבורה**, לבלתי ירא מהעם להוכיחם **להגיד** בלי פחד **ליעקב פשעו, ולישראל** הם הטובים אשר כל אשמתו **חטא** שוגג אני מגיד לו ולא אירא.

(ט) **שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וכו'.** הנה ביהודה היו שרים בלתי טובים המעוררים לשרי בית יעקב, והיו טובים מתוארים לבית ישראל, ואל שני הסוגים ידבר ויאמר **שמעו נא זאת** כל הסוגים הנמצאים בראשים, ומה שתשמעו הוא אותם המינים שהם **מתעבים המשפט וכל הישרה יעקשו**, האם עולה על רוחכם שמי שהוא **(י) בונה ציון**. הוא יתברך יבנהו **בדמים**, כי המעוותים משפט אפילו בממון הוא כנוטל את נפשו ממנו כנודע, וזהו אומר **בדמים** דרך תמיהא, כלומר ואיך תבנה ע"י כן ואדרבה **ציון במשפט תפדה, וירושלים** האם תבנה **בעולה**, ופירש איך הוא מה **שמתעבים משפט**, והוא כי הלא **(יא) ראשיה בשחד ישפוטו וכהניה. את הישרה יעקשו**, כי אפילו הדין הישר יעקשוהו במה שבמחיר יזרו אותו, ועל הכל נביאיה **שבכסף יקסמו** בביטחון, אומרם כי **הלא ה' בקרבנו לא תבוא עלינו רעה**, לכן דעו כי לעומת מה **שציון במשפט תפדה**, עתה יהפך על ידי קלקול המשפט, והוא כי **(יב) ציון שדה תחרש וכו'.**

## פרק ד

א וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים  
 יְהִי־הָרַ הַבַּיִת-הַ' נְכוּן בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשְׂאָה הוּא מִגְּבְעוֹת  
 וְנִהְרָו עָלָיו עַמִּים :  
 ב וְהָלְכוּ גוֹיִם רַבִּים וְאָמְרוּ לֹכֵנוּ וְנַעֲלֶה אֶל-הַר-הַ' וְאֶל-בַּיִת אֱלֹהֵי יַעֲקֹב  
 וְיִזְרְנוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכָה בְּאַרְחֻתָיו



כי מציון תצא תורה ודבר-ה' מירושלם :  
 ג וּשְׁפֹט בֵּין עַמִּים רַבִּים וְהוֹכִיחַ לְגוֹיִם עֲצָמִים עַד-רְחוֹק וְכָתְנוּ חֲרַבְתֵּיהֶם לְאֹתִים  
 וְחִנִּיתֵיהֶם לְמִזְמֵרוֹת לֹא-יִשְׂאוּ גוֹי אֶל-גּוֹי חָרָב וְלֹא-יִלְמְדוּן עוֹד מִלְחָמָה :  
 ד וַיִּשְׁבוּ אִישׁ אִישׁ תַּחַת גִּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֲנָתוֹ וְאִין מִחְרִיד כִּי-פִי ה' צְבָאוֹת דָּבָר :  
 ה כִּי כָל-הָעַמִּים יִלְכוּ אִישׁ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וְאֶנְחֲנוּ נֶלֶךְ בְּשֵׁם-ה' אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד :

(א) והיה באחרית הימים וכו'. אחר נבואת הרעה, ציון שדה תחרש וכו', אמר הפכה לטובה והיה כו', ויהיה הענין מאמרם ז"ל שהיה ר' עקיבא וחבריו מהלכים בירושלים, וראו על הר ציון שועלים מהלכים, ובכו הם ור' עקיבא היה משחק, אמרו לו אנו בוכים ואתה משחק, אמר להם מי שקיים נבואת הרעה יקיים הטובה, והביא להם ראייה מפסוק, ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו, והלא אחד היה בבית ראשון ואחד בבית שני, אלא כשתראו שתתקיים נבואת אוריה מהרעה, תהיה לכם עדות ובטחון אל נבואת הטובה שנתנבא זכריהו, על דרך זה יאמר, הלא הנבאתי כי ציון שדה תחרש כו' והר הבית לבמות יער, כשתראו זה תבטחו בהפכה, כי והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' וכו'.

ולבוא אל הביאור נשים לב:

- א. על איזה דבר קורא אותו (א) נכון.
- ב. אם הוא בראש הרים אינו בראש גבעות.
- ג. אומרו בהרים נכון ובגבעות נשא וגם אינו אומר בראש גבעות.
- ד. אומרו עליו ולא אמר אליו כמאמר ישעיה.
- ה. אומרו (ב) והלכו גוים רבים. הוא מיותר והראוי יאמר ונהרו עליו עמים, ואומרו לכו ונעלה.
- ו. כי בתחילה אמר ונהרו שהוא מרוצה ואחר כך אמר לשון הליכה.
- ז. שאחר שהם עליו איך יאמרו לכו ונעלה.
- ח. כי למעלה לא הזכיר כי אם ההר ואחר כך מזכיר הבית ואומר אל בית אלוהי יעקב.
- ט. אומרו ויורנו וכו' האם ללמוד הם באים.
- י. מה ענין (ג) ושפט בין עמים בעלותם, כי הלא בלעדי זה המשפט מעותד להיות כנודע.
- יא. כי מאומרו והוכיח כו' יראה שמייסרם ואיך יוצא בטובה גדולה (ד) וישבו וכו'.
- יב. אומרו (ה) כי כל העמים ילכו איש בשם אלוהיו, והלא אדרבה מניחים אלוהיהם ויבואו לדרוש אלוהים.

אמנם הנה נכון יאמר על דבר אמיתי קיים ומתמיד כד"א ושבתם אלי אל נכון, ויהיה הענין כי אברהם אמר בהר ה' אך לא התמיד אותו השם בו, אחרי כן נקרא הר הבית סתם ולא הר ה',

ואחר כך **והר הבית לבמות יער**, אך לעתיד נכון יהיה תואר **(א) בית ה'** כי לא יחרב עוד, וכל כך יהיה החשק של העמים לעלות שמה, כי עם היותו לפי האמת **בראש ההרים**, וגם שיש הרים בעולם גבוהים ממנו, עם כל זה לא יבצר שיהיה בעיני הרואים **נשא מגבעות**, ועם כל זה עם היות שדרך אנשים שבעלותם ההרה לא ירצו כי לא יכלו, מה שאין כן בירידה שבמרוצה ירדו, אמר שכל כך יהיה חשק קצת עמים, עם היותו **בראש ההרים ונשא מגבעות**, לא ילכו כדרך העולים ההרה כי אם **ונהרו**, שיהיה בעיניהם כירידה כנהר שאין מרוצתו רק מלמעלה למטה, כך **ינהרו** במרוצה לעלות אל **הר בית ה'**, ואלה לא יעלה על רוחם לבוא אל **בית ה'**, כי לא מישראל קדושים הם כי אם **עליו**, כלומר בשבילו של ההר בלבד לא בשביל בית ה', אך בעלותם **העמים** ההם לעומתם **ילכו גוים רבים** דרך הליכה ולא רצים כעמים הנז'.

וזוהו **(ב) והלכו גוים רבים ואמרו** הגוים ההם לעמים הרצים, הנה שתיים זו עשיתם לא ישרו בעינינו:

**אחד**, הריצה ולא לאט כמונו ולא תעשו כן כי אם **לכו** דרך הליכה **ונעלה אל הר ה'**, **והשנית**, כי הלא לא ערבתם אל לבכם לומר שתבואו **אל בית ה'** כי אם **אל ההר** בלבד, כאמרו **ונהרו עליו** שהוא בשבילו של הר הנז', אך לא כן הוא כי אם **ואל בית אלוהי יעקב**, **ועוד שלישית**, כי לא יאות תעזבו כבוד אלוהיכם, כי אם מה שנבוא הוא כדי **שיורנו מדרכיו** הרחבים ונלמוד גם ללכת גם **באורחותיו** הדקים מהם.

**או יאמר**, לא נבטל יראותנו עד נראה איזה טוב, כי **יורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו**, ולא תאמרו כי לזה בהר די לנו מבלי נבוא גם **אל בית אלוהי יעקב**, לא כן הוא כי הלא הן אמת כי **מציון תצא תורה**, אך **ודבר ה'** הוא **מירושלים** שהוא מתוך בית המקדש. ואז **(ג) ושפט** הוא יתברך בין הגויים האלה, בין הרצים ובין המרפים לבם, כי **והוכיח לגוים עצומים** הם אותם שנאמר להם **והלכו גוים רבים וכו'**, שהם עצומים מלבוא אל האמת בכל לבם הבאים, ואשר נשאר מהם ברחוק וזהו **עד רחוק**, ואחר שיוכיחם ויכירו האמת זאת הטיב להם תחת בואם, כי **וכתתו וכו' לא ישאו וכו'** כי אחר שבאחדות באו הגויים ההם, אתן שלום ואחדות ביניהם **שלא ישאו גוי אל גוי חרב וכו'.**

ועל אשר נהרו בחשך עם ששמעו לאחרים אוסיף להם טובה, כי **(ד) וישבו איש תחת גפנו וכו' ואין מחריד וכו'.** אך לא יזכו לבוא אל **בית אלוהי יעקב** כלל ולא לכל הטוב המעותד לישראל, ואל תתמהו על החפץ למה לא יקבלם הוא יתברך ככל המון ישראל, כי הלא אין ביאתם דומה לביאת ישראל, כי הלא **כל העמים ילכו אל הר ה' איש בשם אלוהיו**, כלומר כי

גם שהראשונים היו רצים הנה בדבר להם הגויים האחרים שילכו ולא ירוצו, וגם שחסדם לא יעזבו קבלו מהם.

זהו (ה) **כי כל העמים ילכו איש בשם אלוהיו**. מה שאין כן אנו ישראל קדושים, כלנו נלך בשם ה' אלוהינו לעולם ועד, ועל פי דרכו רמז בגויים ע"ז כי לפעמים אפילו שנים אין להם אחדות, כי אם אחד יהיה לו אלוה אחד ואחיו יעבוד לזולתו, מה שאין כן אנו כי כולנו כאחד **בשם ה' אלוהינו נלך עולם ועד**.

**ו ביום ההוא נאם-ה' אספה הצלעה והנדחה אקבצה ואשר הרעתי :**  
**ז ושמתי את-הצלעה לשארית והנהלאה לגוי עצום**  
**ומלך ה' עליהם בהר ציון מעתה ועד-עולם :**  
**ח ואתה מגדל-עדר עפל בת-ציון עדיך תאתה ובאה הממשלה הראשנה**  
**ממלכת לבת-ירושלם :**  
**ט עתה למה תריעי רע המלך אין-בך אם-יועצך אבד כיהחזיקך חיל כיולדה :**  
**י חולי וגחיי בת-ציון כיולדה כי עתה-תצאי מקריה ושכנת בשדה**  
**ובאת עד-בבלי שם תנצלי שם יגאלך ה' מכף איביר :**

(ו) **ביום ההוא נאום ה' וכו'**. הנה בגלויות היו חלושי כח נכאים ודלים, לא עצרו כח ללכת לפני רודף בגלות והשאירום בארץ, ואותם יקרא **צולעה** ואת הגולים בארצות יקרא **נדחים**, וכאשר היצר לישראל בשני הסוגים, כך היצר לציון וירושלים בלי חטא רק לפקוד עוון יושבי הארץ עליה, ועל שלשת הסוגים אמר שישוב לרחם.

ועל האחד הם הנשארים **שדודים ואמללים** אמר **אספה הצולעה**,

**ועל הגולים** אמר **ההנדחה אקבצה**,

**ועל ציון ששדי הרע לה כי כלה ה' חמתו כו' ויצת אש בציון** אמר **ואשר הרעותי**.

ופירש מה שאטיב עם **הצולעה** הוא כי (ז) **ושמתי את הצולעה לשארית**.

**ואשר נלאו באשר נדחו וגם נלאו לחזור**, שהיא **נהלאה** אשים **לגוי עצום**,

**ועל ציון** אמר **הרעותי**,

על כן ומלך **ה' עליהם בהר ציון מעתה ועד עולם** בלי הפסק.

(ח) **ואתה מגדל עדר כו'**. הנה ידענו כי המקדש העתיד רוחני מעשה שמים ירד מן השמים, גם ידענו כי כבר הוא עשוי למעלה ואין צריך רק להורידו, ובכן ואמר **ואתה מגדל** הוא בית המקדש של מטה העתיד להיות מרעה עדרים, התבשר לעתיד כי אותו **עופל** בו **ציון** הוא הרוחני אשר הוא למעלה, **עדיך תאתה** לארץ מתחת שהוא עדיך בארץ, ולא השפע מתפשט

כי אם **תאתה** ממש, והוא מאמרנו על מראה סולם מוצב ארצה, כי ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בראשה, שהראהו יתברך המקדש אשר יבנה בזכותו, הוא העתיד שיהיה סולם מתווך העולם השפל עם העליון, כסולם המחבר גבוה עם הנמוך, ובאומרו ארצה כיוון, כי מלמעלה הוא וירד ארצה, שהוא כאומרו לארץ, וזהו **עדיך תאתה** בלשון ארמי, ואחשוב שהוא ע"ד אומרם ז"ל שהקדיש נאמר בלשון ארמי, שלא יבינוהו מלאכי השרת בל יקנאו, וכן לבל יקנאו בזה שמקדש קדוש ורוחני ירד לישראל מלמעלה, אמר **תאתה** בלשון ארמי ואין ספק כי ממשלה זו העתידה, היא גדולה מאשר הייתה במקדש ראשון ושני כי גשמיים היו, על כן אמר **ובאה הממשלה הראשונה**, שהוא אשר הייתה ראשונה בבית המקדש ראשון ושני **ממלכת לבת ירושלים**, כי המדרגה שהייתה בבית עצמו **וציון** בראשונה תהיה אז בירושלים מן המקדש וחוצה, וזהו והייתה וכו' **ממלכת לבת ירושלים**.

(ט) **עתה למה תריעי רע וכו'.** הלא ספרתי מהרעה הבאה עליך ואמרתי לעתיד תתרפא, עתה קודם בא הרעה **למה תריעו ריע** לבקש רעים מלכי גוים כפירוש רש"י, שע"י כן תחילה להירפא באחרונה וטוב טוב שמעתה תתלווה אל ה' שהוא רעך ורע אביך, ולא תריע רע זולתו יתברך, ואם תאמר, שהמלך הקדוש אין בך ועל כן תבקש לך רעים זרים, לא תחושי כי **האם יועצך אבד** בתמיהא, כלומר הלא אנכי יועצך ולא אבדתי, כלומר ושמעי לי במועצותי לידבק בה', ואם מה שתריעי רע הוא מפני **כי החזיקך חיל כיולדה** מרוב צרת בבל, ותבקש לך רעים את מלך מצרים ודומה לו, עשה זאת אפוא ואל תהיי ככורעת לילד וחבלים יאחזוה, ואינה מוציאה הולד מבטנה, כי זו לעולם לא ינוח לה, כי אם (י) **חולי וגוחי** הולד מבטן. והענין כי את בטנך מלאה מעון, וכל עוד שלא תגיחנו מבטנך לא תנוח, אך **חולי וגוחי כיולדה** שגוחה בן בטנה ונחה מחבליה.

**ועוד** כי אין זה חיל לפי האמת ללכת בגולה בבלה, **כי עתה** אם תצאי **מקריה וכו' ובאת עד בבל שם תנצלי**, והוא מאמר ירמיה הנביא בשמו יתברך, כי השם עול **מלך בבל** על צווארו ייטיב לו, וזהו **שם יגאלך ה' מכף אויביך** כאשר היה במלאת שבעים שנה.

יא וְעַתָּה נֶאֱסַפּוּ עֲלֶיךָ גוֹיִם רַבִּים הֹאמְרִים תִּחַנֵּךְ וְתַחַז בְּצִיּוֹן עֵינֵינוּ :  
 יב וְהִמָּה לֹא יִדְעוּ מִחֲשָׁבוֹת ה' וְלֹא הִבִּינוּ עֲצָתוֹ כִּי קִבְּצָם כְּעֵמִיר גְּרֵנָה :  
 יג קוּמִי וְדוּשִׁי בֶת-צִיּוֹן כִּי קִרְנֶךָ אֲשִׁים בְּרָזֶל וּפְרֹסֶתֶיךָ אֲשִׁים נְחוּשָׁה וְהִדְקוֹת עַמִּים רַבִּים  
 וְהִחְרַמְתִּי לָהּ בְּצַעַם וְחִילָם לְאֲדוֹן כָּל-הָאָרֶץ :  
 יד עַתָּה תִתְגַּדְּדִי בֶת-גְּדוּד מְצוֹר שָׁם עֲלֵינוּ בְּשֶׁבֶט יָכּוּ עַל-הַלְחִי אֶת שִׁפְטֵי יִשְׂרָאֵל:

**(יא) ועתה נאספו עליך גויים רבים וכו'.** הנה מיכה התנבא בימי חזקיהו כמאמר הכתוב דבר ה' וכו' בימי יותם אחז יחזקיה.

**ונבוא אל הענין,** והוא כי אחרי אומרו כי עתיד הקדוש ברוך הוא לגאלנו מגלות בבל, אמר דעי וראי מה עשית שלא זכית, כי הנה ועתה בזמן הזה שהוא בימי חזקיה נאספו עליך גויים רבים, והוא, כי כאשר בא סנחריב ערב פסח לכבוש את ירושלים, היו עמו כמפורש בתוספתא ארבע מאה מלכין קטרי תגי שהיו גויים רבים עם מלכיהם, ועם שלא היה צריך כ"כ לכבוש את ירושלים, היה עם לבבם לאמר, כי עתה בעוון ישראל שיחנפו תחת אלוהיהם יזכו לחזות בנועם **ציון**, כי בבוא איש מן העמים לירושלים לא היו מניחים אותו ליכנס ציונה, ובכן התאוו תאוה לחזות בה, וזהו האומרים **תחנף ותחז בציון עינינו.**

**(יב) והמה לא ידעו מחשבות ה'.** שהיה לעשות חזקיה מלך המשיח וסנחריב גוג ומגוג, **ולא הבינו עצתו** במה ששם בלבם להתקבץ, שהיה **כי קבצם כעמיר גורנה** לדוש אותם יחד, כאשר עשה יתברך על יד המלאך גבריאל, וארז"ל כי על שלא אמר חזקיה שירה נתבטל היותו משיח, ועל כן אומר הוא יתברך לישראל **(יג) קומי לעתיד ממשכב עצלת תשובה, ודושי** על ידך ולא ע"י מלאך **כי קרנך אשים ברזל**, ושלא ישבר קרן מלכותך כאשר במלכי הזמן הזה, כי מלך המשיח לעולם ירום קרנו, כמאמר הכתוב **וירם קרן משיחו, ופרסותיך** הם עושי המלחמה **אשים נחושה**, שלעולם לא ישברו, **והדיקות עמים רבים** כד"א יקים אלק שמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל, תדק ותספ כל אלין מלכותא, ואז **והחרמתי לה' בצעם** מה שלא היה בהרוגי גבריאל, אך לא עתה כי אם אחר זמן רב, כי הנה **(יד) ועתה תתגודדי בת גדוד.** כי אתה שאתה **בת גדוד** חזקיה **תתגודדי** על מה שלא זכית, ואל תאמרי וכו' על שלא אמר חזקיה שירה נפסיד כל ישראל, על כן דעו כי גם מצדכם היה עיכוב כאשר היה מצד חזקיה, והוא כי הנה **מצור שם עלינו**, לבלתי נצא וננצח העולם כאשר בימות המשיח, ומה היה המצור הלא הוא עוון שהיה לכם שאתם מקלים בכבוד שופטכם, כי **בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל**, וידוע כי **ציון במשפט תפדה.**

## פרק ה

**א ואתה בית-לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה**  
**ממך לי יצא להיות מושל בישראל ומוצאתיו מקדם מימי עולם :**  
**ב לכן יתנם עד-עת יולדה ילדה ויתר אחיו ישובו על-בני ישראל :**  
**ג ועמד ורעה בעז ה' בגאון שם ה' אלהיו וישבו כי-עתה יגדל עד-אפסי-ארץ :**

ד וְהָיָה זֶה שְׁלוֹם אֲשׁוּר כִּי-יָבֹא בְּאַרְצֵנוּ וְכִי יִדְרֹךְ בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ  
וְהִקְמֵנוּ עָלָיו שְׁבַעַה רַעִים וְשָׂמְנָה נְסִיכֵי אָדָם :  
ה וְרָעוּ אֶת-אֶרֶץ אֲשׁוּר בְּחָרְבַּ וְאֶת-אֶרֶץ נִמְרוֹד בְּפִתְחֶיהָ  
וְהִצִּיל מֵאֲשׁוּר כִּי-יָבֹא בְּאַרְצֵנוּ וְכִי-יִדְרֹךְ בְּגִבּוֹלוֹנוּ :

(א) **ואתה בית לחם אפרתה וכו'.** ואחר שדבר עם ישראל שלא זכו יהיה חזקיה מלך המשיח, וישראל עם נושע בה' עולם ועד, בא ודבר עם חזקיה שהוא **בית לחם אפרתה** כי משם הוא שורשו, ואמר כמדבר עמו הנה צעיר אתה להיות **באלפי יהודה** שהוא להיות משיח, ויהיה על שלא אמר שירה או על שלא נשא אשה עדיין, אמנם **ממך לי יצא** שהוא מזרעך **מושל בישראל** הוא מלך המשיח העתיד לבוא מזרעו, ותצדק לו המלוכה ההיא על כי **ומוצאותיו מקדם**, כי הנה לו ב' מוצאות:

א' **מאדם** הא' כי **מאדם יצא** כי **נפשו הוא**,  
והמוצא הב' הוא **מדוד**,  
ושני **מוצאותיו** הם **מקדם** שהוא מאז ברא אלוהים אדם בגן עדן מקדם, כי גם בחינת דוד שם הייתה בכח.

או **יאמר**, **ומוצאותיו מקדם** שהוא מקדם לעולם והוא מה שאמרו ז"ל כי משבעה דברים שקדמו לעולם הוא שמו של משיח שנאמר לפני שמש וכו', כי מאז מוצאותיו מאדם ומדוד היה כי במציאות במחשבתו יתברך, כי מוצאותיו אשר היו במחשבה מקדם לעולם היה, להיותם מימי עולם הם ששת ימי בראשית הנקראים **ימי עולם**, יען כי המה כוללות כל ימות עולם, כי שיתא אלפי שנה הוי עלמא לעומת ששת ימי המעשה של בראשית, וחד חרוב לעומת השבת שלא היה בו מעשה.

ואמר, כי מאותם **ימי עולם** היו **מוצאותיו** נגזרות וכמאמרנו על **מזמור שיר ליום השבת**, כי מאז זמר אדם על ששבת הגינה עליו ע"י זכות דוד כי טוב להודות לה', כי יבוא דוד לתקן בהודות לה' **ולזמר לשמו יתברך עליון להגיד בבוקר וכו'** בזמירותיו על עשור, שינגן לתקן עשר קללות שנתקלל העולם ע"י אדם, שקלקל עולם שנברא בי' מאמרות, ועל מה שהוא יתברך מאז חשב מחשבות לתקן עולם ע"י דוד ומלך המשיח, אמר **מאד עמקו מחשבותך** הנה כי מימי עולם היו מוצאותיו במציאות לפניו יתברך **(ב) לכן**. אחר שהמשיח העתיד הוא מאדם ימשך כי **יתנם עד עת יולדה ילדה**, ויהיה ענין מאמרם ז"ל מפסוק זה כי עתידה אדום למשול תשעה חדשים בכל העולם, וראוי לשים לב על מאמרם אי זה יחס יש לשליטת אדום ממלכות אחרת.

**ועוד** שהיה לו לומר עד עת לדת יולדה ולא **עד עת יולדה ילדה**, שיראה שעל יולדה ידועה שילדה ידבר, על כן אחשבה שעל מה שרבקה הייתה סיבת העביר מעשו, ברכת **יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים**, על כן הוצרך להיות לאדום צד שליטה בעמים ולאמים, ולהיות כי בזמן העתיד אין שליטה לחיצונים בעולם, על כן הועיל לו כי זמן שהיה עשו תוך הקדושה, שהוא מיום שנתעברה אמו ממנו עד שילדתו, היה לו כח למשול בעמים ולאמים, שהוא העביר שליטתו מעליהם, וזה אומרו **עד עת יולדה ילדה** שהם ט' חדשים, וענין קשר הכתובים לפי זה יהיה בהזכיר מאמרם ז"ל **בספר הזוהר**, כי רבקה ובעלה באו לתקן קלקול אדם וחווה, כי הם גרמו ע"י נחש עשר קללות בעולם, ורבקה ובעלה ע"י עשו שהוא מהצד ההוא של נחש, גרמו עשר ברכות **ויתן לך וכו'**.

**ונבוא אל הענין** אומר הוא יתברך, הנה היה רצוני לעשות חזקיה מלך המשיח ולא זכיתם, כי אם שיהיה בן דוד העתיד, דעי מה הפסדת כי לכן שלא זכית לכך ימשך המשיח בן דוד הוא **המושל בישראל הנז'**, יתנם וינחם את העמים ולאמים ביד אדום עד עת וכו', והוא כי עתה בהיות אדם הוא מלך המשיח, יש עיכוב בידו למשול על כל עמים חיצונים גם הם, עד יתקן מה שמנעה רבקה מעשו ששרו הוא בעל דינו של אדום, שהיה ראוי ימשול באשמת אדם הוא דוד הוא מלך המשיח, אך אלו היה חזקיה הוא מלך המשיח לא היה צריך להפיס דעת שרו של עשו, בעד מה שרבקה מנעה הברכות ממנו, שהוא בעל דינו של אדם ולא של חזקיה, וזהו **לכן יתנם בעת היולדה עד עת ילדה** היא ט' חדשים.

**ועוד דבר שני** הפסדתם והוא כי **ויתר אחיו ישובון על בני ישראל**, והוא כי הנה ארז"ל אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, וראוי לדעת מה הוא הגוף הלזה, כי דוחק הוא לומר כי הוא אוצר, וגם נדקדק אומרם בן דוד ולא אמר אין משיח בא וכו', אך הוא כי הנה ארז"ל **בשמות רבה**, כי כל הנשמות העתידות לבוא בעולם בישראל כולן היו בכח באדם, וכאשר קלקל הוא נתקלקלו כלן על כן צריכים לבוא כולן ליתקן, והוא הטעם אל היות גזרת המוות על כל העתידים לבוא גם הצדיקים, על כי על כולן עבר הקלקול ואין תיקונם רק ע"י המוות, ככתוב אצלנו על מאמר ר' מאיר והנה טוב מאד והנה טוב מות, והוא מה שכתוב אצלנו על פסוק הכל כאשר לכל, וזה אמרם ז"ל אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף הידוע, הוא גופו של אדם הראשון, שיכלו משם ויבואו כולן והוא כי להיות המשיח בן דוד שהוא אדם, אי אפשר להיות שליטתו שלמה עד יתקן אשר עוותו, שקלקל הוא את כולן כי בו היו כאשר חטא, כלומר, שאלו יצויר יהיה המשיח אחר ולא בן דוד שהוא אדם, לא היה צריך יכלו כולן, וזה יאמר **ויתר אחיו וכו'**, לומר שע"י היות המושל בישראל בן דוד, שמוצאותיו מאדם, על כן צריך **שויתר אחיו** שהיו באדם שהן כל הנשמות שבגוף, צריך **שישובון** לעולם **על בני ישראל**, כי כאשר באו באדם פעם אחת, צריך **שישובון** עוד **על בני ישראל** ליתקן במ בגינם ישראל

בתורת ה' ובמצוותיו, כלומר מה שאין כן אם היה חזקיהו מלך המשיח שלא היה צריך לכך, כי לא אדם הוא כבן דוד שיצטרך לתקן הנשמות שקלקל, ובדבר הזה אין מאמר אין בן דוד בא עד שיכלו כו', חולק עם מאמר שבקש הקדוש ברוך הוא לעשות את חזקיהו מלך המשיח.

**(ג) ועמד ורעה בעז ה' כו'.** אמר כי יעמוד ויקום מלך המשיח בהתייצבות ומעלה, **ורעה** שהוא לשון הכנעה שיכניע את הגויים שירועם **בעוז ה'**, שהוא האומר לו שאל ממני ואתנה גויים נחלתך וכו' תרועם וכו', וזהו **ורעה בעוז וכו'** שירועם בעוזו יתברך והוא **בגאון שם ה' אלוהיו**, והוא כי אז **יגדל** כביכול שם ה', אשר נשבע יתברך שלא יהיה ה' שלם עד ינקם מעמלק, שנאמר **כי יד על כס יה וכו'**, ואז יהיה **עוז ה'** בזמן **גאון ה' שיגדל** בד' אותיותיו, שיעלו זה עם זה ויקרא **אלוהיו** בעצם, והוא כי א' מהשלשה שנקראים בשם הגדול הזה הוא **משיח**, כד"א **זה שמו אשר יקראו ה' צדקנו**, ואז לא יתקוממו הגויים כאשר ירועם כי אם **וישבו**, והוא כי אז **יגדל עד אפסי ארץ** ותהיה חתייתו על כל גויי הארץ.

וזהו **(ד) והיה זה שלום.** שאמרנו וישבו ע"י **אשור כי יבוא בארצנו** היא ארץ ישראל וכו', כמאמרם ז"ל שאין לך קבר וקבר בא"י שלא יהיה סוס פרסי קשור בו, ואז **והקמונו עליו ז' רועים** אשר הזכירם רז"ל אדם שת מתושלח מצד אחד, אבות מצד אחד, **ושמונה נסיכי אדם.**

ו והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים

כטל מאת ה' כרביבים עלי-עשב אשר לא-יקוה לאיש ולא יחל לבני אדם :

ז והיה-שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים

כאריה בבהמות יער ככפיר בעדר-צאן אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל :

ח תרם ידך על-צריך וכל-איבך יכרתו :

**(ה) ורעו את ארץ אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בפתחיה.** והוא מאמרם ז"ל בב"ר על פסוק ויהי בימי אמרפל כו' שעליהם נאמר **חרב פתחו רשעים וכו'**, שהראשונים שפתחו בעולם חרב היו אמרפל הוא נמרוד וחבריו, על כן חרבים תבוא בלבם, וזה יאמר פה, **ואת ארץ נמרוד** שהוא אמרפל בשביל **פתחיה** שפתח בחרב על כן תבוא בארצו, ואז המשיח הנז' והציל מבוא והתקומם שום גוי מחמת **אשור כי יבוא בארצנו**, שהוא בראות הנקמה שיעשה באשור, ועל כן הכל ייראו וישבו ולא ירים איש את ידו ואת רגלו.

**(ו) והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים וכו'.** אחרי אומרו מה שיחריבו את **אשור כי יבוא בארצנו**, אמר כי אחרי כן **(ז) והיה שארית יעקב.** בגויים שיהיו בירושלים אשר הם **בקרב**



**עמים רבים**, כי הנה ירושלים בקרב ובאמצע העולם והאומות כמאמרם ז"ל, כי על כן כל ערי האומות נקראות בנות ירושלים, כמו שאמרו ז"ל מלמד שירושלים מטרפולין לכל המדינות, שהוא כד"א יריחו ובנותיה, ואמר כי אז יהיה **שארית יעקב** בקרב **הגוים** כמחיה את כולם, בשפע הנשפע לעולם בשבילם **כטל וכרביבים** על כל העמים.

**ושמא תאמר**, הלא גם עתה בגלותנו ישראל מחיים את העולם, כי אי אפשר לעולם בלי ישראל ורוב גשמים הם ע"י ישראל, ומברכת תפילתם חיים עמים רבים, לזה אמר כי אז לא יהיה כטל הבא ע"י תפילה או רביבים שמצעים טרם בואם, כי אם **כטל** הבא מאת ה' מעצמו, וכן **רביבים אשר לא יקוה לאיש** צדיק יתפלל להביא טל ומטר, וגם לא לתפילת רבים כי **לא ייחל לבני אדם**, וכל זה יהיה בעוד שישראל תוך ירושלים, אלא שהם **בקרב עמים רבים** כי הם באמצע המדינות, אך כאשר **[ז] והיה שארית יעקב בגוים** ממש, מלבד היותם **בקרב עמים רבים** שהוא אם יצא מלכם לפניהם, לנקום נקמת איזה אומה כארם ועמלק ודומיהם, או ידמו בגוים **כאריה בבהמות יער** בתחילה שעם שיטרפם האריה, לא יבצרו מלזעוק הבהמות על שברם בהיטרפם, אך אחרי כן יהיו **ככפיר בעדרי צאן** אשר הצאן בלי נשמע קולם כלל, כי תיפול חתיתם בבעלי חיים דלית להו מזלא.

**ואם תאמר**, איך יתכן שכבהמות ידמו דלית להו מזלא עם היות שכל עם יש לו שר למעלה, הלא הוא, כי אתה בל תהיה גדולתך שלא תצטרך יפקוד ה' על צבא המרום במרום, שהוא על השרים הצרים אותך ואח"כ תעשה אתם המלחמה, כי אם **(ח) שתרום ידך**. למעלה על צריך הם השרים, וע"י כן מיד **וכל אויביך יכרתו** לפניך כמעצמם.

**ט** וְהָיָה בַיּוֹם-הַהוּא נְאֻם-ה' וְהִכֵּרְתִי סוֹסֵיךָ מִקִּרְבְּךָ וְהֶאֱבַדְתִּי מִרְכָּבְתֶיךָ :  
**י** וְהִכֵּרְתִי עֲרֵי אֶרְצְךָ וְהִרְסֵתִי כָל-מִבְצָרֶיךָ :  
**יא** וְהִכֵּרְתִי כְּשָׁפִים מִיָּדְךָ וּמַעוֹנָנִים לֹא יִהְיוּ-לְךָ :  
**יב** וְהִכֵּרְתִי פְסִילֶיךָ וּמִצְבּוֹתֶיךָ מִקִּרְבְּךָ וְלֹא-תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ :  
**יג** וְנִתְּשֵׁתִי אֲשִׁירֶיךָ מִקִּרְבְּךָ וְהִשְׁמַדְתִּי עֲרִיךָ :  
**יד** וְעָשִׂיתִי בְּאֶף וּבְחֵמָה נִקְם אֶת-הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ:

**(ט)** והיה ביום ההוא נאום ה' וכו'.

ראוי לשים לב איך אחר אומרו **תרום ידך וכו' וכל אויביך יכרתו**, שהוא כליון אויבינו בישועתו הגדולה מהפך הרעה אלינו, ואמר **(ט) והכרתי סוסיך כו' (י) והכרתי ערי ארצך** שהוא מה שהיה בחורבן.

**ועוד אומרו (יב) והכרתי פסיליך וכו',** כי הלא יפלא מי נתן פסילים ואשרות בקרב ישראל בזמן ההוא.

**ועוד אומרו (יג) והשמדתי עריך,** כי הרי נאמר למעלה **והכרתי ערי ארצך.** **ועוד** כי בכל זה מדבר בפורענות הבא על ישראל, ואיך מתקשר עם זה **(יד) ועשיתי באף ובחימה נקם את כל הגוים וכו'.** אך אחרי אומרו הניצחון הגדול אשר יהיה לנו אז מאתו יתברך, אמר לא תוכל ליחס אז הניצחון ל**סוסיך** או **מרכבותיך**, כי הלא **והיה ביום ההוא** אמר ה' **נאם ה'**, אשר אמר מיעוד הגלויות שמישראל ויהודה מאז **והכרתי סוסיך מקרבך**, וע"י כן **והאבדתי מרכבותיך**, והוא הדבר הראשון שנכרת טרם הגלויות ההם ע"י הרעב שלא נשארו סוסים, ואחרי כן **והכרתי ערי ארצך** הם ערי הארץ, ולא אמר עריך יען כי עתה עם יהודה מדבר ואומר, שיכרית ערי הארץ הם של עשרת השבטים, ואז אגבן **והרסתי כל מבצריך**, באופן שלא תוכל ליחס נצחונך לעתיד ע"י המבצרים, כי הלא מאז **והרסתי כל מבצריך**, וגם לא תוכל ליחס נצחונך הנז' לעתיד אל כשפים או ידיעת העתים.

כי גם מאז **(יא) והכרתי כשפים וכו'.** והוא הייעוד שהזכיר למעלה שיהיה מקודם חורבן יהודה, וחשכה לכם מקסוס וגם לא תיחס הנצחון אל **פסיליך.**

כי הלא מאז החורבן הראשון **(יב) והכרתי פסיליך וכו' (יג)** וכן **ונתשתי אשיריך וכו'.** באופן כי ניצחון העתיד לא יהיה רק ע"י כי **(יד) ועשיתי באף וכו'.** והוא כי לכם הכל עשיתי ע"י עצמי, שעל כן רחמתי להשאיר לכם שארית, והשלכתי עיקר הכעס על הבניינים, אך **האף והחימה** שהם מלאכים רעים כליתים בעיר ולא בעם, כד"א **כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון**, אך לגויים ההם ועשיתי **באף ובחימה** הם המלאכים רעים, **את הגוים** עצמם **אשר לא שמעו לי**, כי אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה.

## פרק ו

**א שמעו-נא את אשר-ה' אמר קום ריב את-ההרים ותשמענה הגבעות קולך :**  
**ב שמעו הרים את-ריב ה' והאתנים מסדי ארץ כי ריב לה' עם-עמו ועם-ישראל יתוכח :**  
**ג עמי מה-עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי :**  
**ד כי העלתיך מארץ מצרים ומבית עבדים פדיתיך ואשלח לפניך את-משה אהרן ומרים :**  
**ה עמי זכר-נא מה-יעץ בלק מלך מואב**  
**ומה-ענה אתו בלעם בן-בעור מן-השטים עד-הגלגל למען דעת צדקות ה' :**

(א) **שמעו נא את אשר ה' אומר וכו'.** אחר אומרו ייעוד הטוב העתיד חזר אל ענין ראשון על זמנו ואומר, **שמעו נא** שהוא שמעו עתה **את אשר ה' אומר, קום ריב את ההרים** הוא את הגדולים שבישראל, וע"י כן **ותשמענה הגבעות** הם הנמוכים מהם **קולך**, כי טוב לריב תחילה עם הגדולים בל יראה כנושא להם פנים ויעש כן, ובהרים החל.

ואמר (ב) **שמעו הרים.** הם גדולים שבעם הצדיקים הגדולים והאתנים בצדקות, עמודי עולם אשר הם מוסדי ארץ יסודי עולם, והן אמת כי **הריב** בעצם **לה'** הוא **עם עמו** הוא המון העם, אך הריב שאמרתי שיש לו יתברך עם **ההרים**, הם הטובים אשר בשם **ישראל** יכנה, אינו ריב בעצם כי אם כמוכח ומתלונן עליהם, ולא שבערכם המעט נקרא ריב והוא כמריב ומווכח, על מה שאין מחזיקים לו יתברך טובה על אשר הפליא להיטיב להם, והחל בויכוח ואמר להם כמדבר אתם לנוכח וקורא אותם (ג) **עמי**, ואומר **מה עשיתי לך** טובות **ומה הלאיתיך** בגמול שתשלם לי, **ענה** והעד (ד) **כי העליתיך** בעצמי **מארץ מצרים.** והוא שאינו אומר ממצרים, כי אם **מארץ מצרים**, שהוא מארץ של מי שנקרא מצרים, הוא שרו של מצרים שמצרים שמו, כמאמרם ז"ל על פסוק **והנה מצרים נוסע אחריהם** ועל פסוק **וירא ישראל את מצרים מת**, שהוא ששדדתי את השר עם שמלאך רוחני היה ומארצו **העליתיך**, וכן שדדתי המזל כי **ומבית עבדים פדיתיך**, והוא שלא נאמר ומהיות עבדים פדיתיך כי אם ומבית, והוא כי מזל מצרים היה מחייב שעבד לא יצא משם לחירות, נמצא כאילו מצרים הוא בית דירה עולמית של עבדים, וזהו **ומבית עבדים פדיתיך**, כי שדדתי המזל להוציאך ממקום שהוא בית דירה לעבדים לפי המזל.

**ושמא תאמר**, איך אמרתי **העליתיך פדיתיך** שהוא כי בעצמי עשיתי, והלא ע"י משה היה הדבר, דע לך כי אני בעצמי הייתי העושה, אך **את משה** ואת **אהרן** ואת **מרים** לא היו, אלא ששלחתים לפניך למען ינהיגוך, וזהו **ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים**, ועל פי דרכו יכווין על **מן וענני כבוד ובאר**, שהיה דבר אחד בזכות כל אחד מהם.

והנה זהו לשדד שר ומזל, ועוד גדולה מזו והוא לבטל בחירת האדם בשבילך, כי (ה) **עמי זכור נא מה יעץ עליך בלק בן צפור לך קבה לי את העם** שהיה לאבדך ח"ו, וראה **מה ענה אותו בלעם בן בעור**, שהוא **את אשר ישים אלוהים בפי אותו אדבר**, שהוא כי לא היה ברשות עצמו כי אם שהוא יתברך היה משנה בחירתו, ושם בפיו על כורחו הפך רצונו ויהפך את הקללה לברכה, וזו גדולה משדד שר או מזל לשנות בחירת אדם כנודע, וזהו **מה יעץ כו' ומה ענה וכו'.**

ועוד ג"כ תזכור נא והוא **מן השטים עד הגלגל**, כי בזמן מועט עשה לך יתברך שמו מהתחייב כליה ח"ו, לא קרע לכם הירדן והעבירכם תוך ארץ ישראל **עד הגלגל**, כי מי יאמן שעל עוון של חיוב כליה יבואו אל טובות הגדולות האלו, שלא יצטרך לעבור בינתיים זמן רב בתשובה ותחנונים, וזהו **מן השטים עד הגלגל**, ואיני אומר שתזכור כדי לקבל ממך גמול כי איני צריך לך, אך מה שאמרתי **זכור נא** הוא **למען דעת צדקות ה'** שתדעם ותשמרם בלבך, כי צדקות עשיתי מבלי אתחייב לעשותם. עד פה יבוא הויכוח אשר ייעד להתווכח עם אשר בשם **ישראל** יכנו, הם **ההרים והאתנים מוסדי ארץ**, וטרם דברו דברי הריב אשר לו יתברך עם המון העם.

**משיבים ישראל כת הצדיקים** אשר במ התווכח ואומרים בלשון יחיד כאשר דבר במ הוא יתברך בלשון יחיד, על אחדות צדקתם ואומרים **במה אקדם כו'** כאשר יבוא ביאורו בס"ד.

**ו במה אקדם ה' אכף לאלהי מרום האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה :**  
**ז הירצה ה' באלפי אילים ברבבות נחלי-שמן האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי :**  
**ח הגיד לך אדם מה-טוב ומה-ה' דורש ממך**  
**כי אם-עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם-אלהיך :**

(ו) **במה אקדם ה' וכו'.** הנה התלונה אשר התלונן הוא יתברך על עמו, כללה ב' דברים: א', היותם כפויי טובה על כל הטובות אשר היטיב עימהם כאומר **אשר העלתיך וכו'.** שנית, הכפיות טובה כי שלמו רעה תחת טובה **כי חטאו לו**, לכן על שתי אלה משיבים ישראל באחדות אחת בלשון יחיד, ואומרים:

**על אשר הטיב חסדו לי והפליא לעשות טובות רבות וגדולות**, הלא אם היה מלך בשר ודם שהיה צריך לגמולי, הייתי מקדם פניו במנחות ודורונות, אך לה' יוצר הכל **במה אקדם ה'** מה אתן לו שאינו שלו, וכל מה שאוכל לקדם פניו בו, הכל הוא לפניו יתברך כי יוצר ואדון הכל הוא,

**ועל השנית אמר תרופת החטא הוא הכנע לפניו יתברך ולפניו נעטוף בהכנעת תשובה**, **לזה אני אומר איכף לאלוהי** בתמיהה, והוא כי אם יאמרו לאיש חשוב או שר או מושל.

הנה לפניך צפור דרור משתחוה לך וכורע ונכנע לפניך, כלומר קבלהו והחזיק לו טובה הלא כל השומע יצחק לו באמת, באמור הלא במה נחשב צפור הלז לפני ארצה בו ואחזיק לו טובה, על אשר נכנע לפני והשתחוה אלי, ואחר הכנעתו אלעיג והלא כל אשר לו מח בקדקדו, הלא ידע כי גדול מאד ערך צפור דרור לפני האדם, מערך האדם לפני גדולת קונו יתברך, כי מלך

מלכי המלכים הוא באופן כי ע"י זה יש פתחון פה לאיש החוטא לומר, הלא אם על אשר חטאתי לו יתברך יחפוץ איכף ואכנע לפניו בעיני יפלא, כי מה אני יחשיב כפיפתי לפניו עם היותו אלוהי מרום, וזה אומרו **איכף לאלוהי מרום** בתמיהה, כלומר כי במה נחשב אני לפניו שיחשוב הכנעתי וכפיפתי להכנעה, ופירש ואמר מה שאמרתי **במה אקדם ה'** הלא הוא **האקדמנו בעולות וכו'.**

**ועל השנית אמר (ז) הירצה ה' באלפי אלים וכו'.** כלומר והלא בהמה המה להם ואיך אתנם תמורת עצמי או **ברבבות נחלי שמן** למנחות, ואם אמרתי שאם הבהמה קלה היא להיות תמורת וטוב טוב היה יקריב את בנו חטאת לה', לזה אמר **האתן בכורי פשעי וכו',** כלומר אם אמרתי שלפחות על הפשע החמור **אתן בכורי** לא יתכן, כי הלא אם אני פשעתי ותטמא נפשי, הלא צריך לתת לה נפש תחת נפשי, אך בתתי לה' נפש בני בכורי איני נותן נפש שלי בנפשי, כי הלא ג' שותפין באדם **אביו ואמו והקב"ה**, **אביו ואמו** נותן כל א' חלק מהגוף שהוא פרי הבטן, **והקב"ה** נותן הנפש, נמצא כי נפש בני לא שלי היא כי אם חלק שנותן בו הוא יתברך, אך אני אין לי רק פרי הבטן הוא חלק בחומר, כי איני נותן בתתי את בכורי כי אם פרי הבטן שהוא חלק החומר, ואיך אתן חומר שלי תחת נפשי אשר חטאה, כי נפש בני לה' הוא ולא שלי, וזהו אומרו בתמיהה **פרי בטני חטאת נפשי**, כי **האתן** חלקי שהוא **פרי בטני** חומר על **חטאת נפשי!?**

**או יאמר**, הנה אם אמרתי לתת תמורת על כל עוון בן לפי ערך העוון, שהוא על הפשע בן בכור ועל החטאת שאר פרי בטן, הוא בן בלתי בכור כי אם פשוט, לא יתכן, כי הלא מאין לי כ"כ בכורות לתת על כל פשע א' מהם, וכ"כ פשוטים לתת כל אחד מהם על כל חטאת, כי הלא **האתן בכורי** יהיה על **פשעי** שהוא פשע אחד, כלומר ומה אעשה על שאר פשעים, וכן **פרי בטני** שהוא פשוט אחד יהיה על **חטאת נפשי**, אך על כל שאר חטאתי מה אתן, כי מאין לי כ"כ לתת בכור אחד על כל פשע ופשוט אחד על כל חטאת, כלומר ולכן לא אדע מה נעשה לתקן אשמותנו, באופן שאין עלינו כ"כ אשם על אשמותנו על עצלת תיקונם.

**משיב הוא יתברך אל הנביא** על התנצלות ישראל ואומר, **(ח) הגיד לך אדם** התנצלות זה שלגודל רוממותי לא ידעו במה יקדמו פני, וליוקר התיקון לא ידעו איך יעשו לתקן אשמותיהם כי גדלו מאד בעיניהם לפי גדולתי, הנה **מה טוב** הוא תיקון הגדתם זו, כלומר כי אין תשובה גדולה מזו, אך אל תיקר בעיניהם עשות רצוני, כי **מה ה' דורש ממך** לא זבחים ולא עולות כי אם ג' דברים בלתי כבדים להיעשות, השנים מה שבין אדם לחברו והאחד מה שבינך למקום.

**השנים שבין אדם לחברו הם:**

א', שנא' שיצר לו ועל האחד אמר **עשות משפט** והוא כי אינו אומר לשפוט צדק, כי אין כל העם דיינים כי אם **עשות משפט**. והוא שלא ייחל האדם לראות חובה לעצמו המשפט ולא שיכפוהו לקבל הדין, וזהו **עשות משפט** שהוא ענין **ואהבת לרעך כמוך**, הכולל כל התורה כולה כנודע,

**שנית, אהבת חסד** שתטיב לו ואמר **ואהבת חסד**, כלומר אם דל אתה ואין ידך משגת לעשות חסד לפחות תאהב חסד, שע"י כן תבקש מי שיעשה חסד לצריך חסד, ויחשב לך כאלו עשית משלך.

**ועל הנוגע בין אדם למקום** אמר **והצנע לכת עם אלוהיך**, שלא בלבד תעבוד את ה' בכל לב במקום רואים, כי אם גם במקום שאין רואים, והוא מאמרם ז"ל שגדר חסיד הוא מי שבסתר ימנע מעשות, מה שלא יעשה במקום שיש אנשים, והוא מאמר הכתוב **אשכילה בדרך תמים**, מתי תבוא אלי הדרך ההיא של תמימות, ומה שאשכילה הוא כי היא תבוא אלי ותהיה עמי, כאשר אתהלך בתום לבבי בקרב ביתי במקום שאין רואים, והוא מאמר ריב"ז לתלמידיו **יהי רצון שיהיה מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם**, כי אדם עובר עבירה בסתר ואומר שמא יראני האדם, ואינו אומר שמא יראני המקום, וזה יאמר **והצנע לכת עם אלוהיך**, שתהיה לך **הצנע לכת** בהיותך **עם אלוהיך** בלבד, ואין זרים אתך ואין רואך זולתו יתברך.

**ט קול ה' לעיר יקרא ותושיה ירא ושמך שמעו מטה ומי יעדה :**

**י עוד האש בית רשע אצרות רשע ואיפת רזון זעומה :**

**יא האזנה במאזני רשע ובכיס אבני מרמה :**

**יב אשר עשירה מלאו חמס וישפיה דברו-שקר ולשונם רמיה בפיהם :**

(ט) **קול ה' לעיר יקרא וכו'.** הנה למעלה ייעד לריב עם המון העם ולהתווכח עם הגדולים הצדיקים תחילה וכן עשה, כי בצדיקים החל ואמר להם **עמי מה עשיתי לך וכו'**, והם השיבו על ויכוחו **ואמרו במה אקדם ה'** עד פסוק זה, עתה מתחיל ענין ריב אשר לו יתברך עם המון קריה, ואומר הנביא לפניו יתברך הנה **קול ה'** בריבו **לעיר יקרא**, שהוא דרך כלל לכל העיר יחד עשיר ואביון, אמנם אחלי הן כי **ותושיה** הוא מה שמתישין כח את הדלים, אותה תושיה **יראה שמך** ביותר על דמעת העשוקים, ומה **שקול ה' לעיר יקרא** הוא אמור להם דרך כלל שמעו מטה, הוא הצר שהוא יתברך מכה על ידו כמכה במטה, וראו מי אשר יעדה שהוא אשר כח בידו להביאו ולא יבצר ממנו.

ומה שאמרתי **ותושיה יראה שמך**, הוא, כי הנה (י) **עוד האיש הדל בית רשע**. בעוד שהוא בביתו לנקות' פרי תבואה נעשים לרשע **אוצרות רשע**, שממלאים בזמן מועט אוצרות אשר

לא בצדק, כי אם ברשע וגזל **ואיפת רזון** חלושה וחסרה, שמוכר בה לאיש אשר בא אל ביתו מהאוצרות ההם, הלוואי יתננה בסבר פנים יפות, כי אם **זעומה** בזעם אף, כאלו חנם נותנה לו שהם שתיים רעות כאחת, לתת **מאוצרות רשעו איפה חסרה ובכעס**, ועל כן אמרתי כי תושיה זו שמתישין כח **האיש** הבא **לבית רשע יראה שמך**.

**משיב הוא יתברך אל הנביא** איכה תרצה אל זה אביט שמתיש אל הקונה, ולמה לא אביט אל **מאזני רשע ואבני כיס** של **מרמה**, לשקול את מטבעות זהב וכסף לפרוע את התבואה.

וזוהו **(יא) האזכה במאזני רשע ובכיס אבני מרמה**. והוא מעין מאמרנו על פסוק אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם, כי אבן ואבן שיש לקונה לשקול המטבעות, שיש לו שתיים אחת גדולה שמראה אותה למוכר, ואבן אחרת קטנה לשקול בה, וכן המוכר שלו איפה גדולה ואיפה קטנה למכור בה, אל תחשוב שיצא זה בזה כי מה שמחסר לו זה מהאיפה, מחסר לו חברו מהמעות כי אם שניהם רשעים, ותועבת ה' גם שניהם, וזה אומרנו פה כי **האזכה וכו'** כמדובר, וזהו שפירש ואמר פה הלא השתי כתות רשעים **(יב) אשר עשירה מלאו חמס באיפת רזון**, גם **יושביה** הקונים **דברו שקר** באמור כי מטבעותיו שלמים, ולא תאמר שיצא זה בזה כי לעומת מה שעשירה מקטינים האיפה הקונים מקטינים השקלים אינו כן, כי הלא הצד השווה שבשתי הכתות הוא כי **ולשונם רמיה בפייהם**.

**יג וגם-אני החליתי הכותך השמם על-חטאותך :**

**יד אתה תאכל ולא תשבע וישחך בקרבך ותסג ולא תפליט ואשר תפלט לחרב אתן :**

**טו אתה תזרע ולא תקצור אתה תדרך-זית ולא-תסוך שמן ותירוש ולא תשתה-יין :**

**טז וישתמר חקות עמרי וכל מעשה בית-אחאב ותלכו במעצותם**

**למען-תתי אתך לשמה וישביה לשרקה וחרפת עמי תשאו:**

**(יג) וגם אני החליתי הכותך וכו'**. אחרי אומרנו התראתו וכו' באומרנו **קול ה' לעיר יקרא**, אומר עתה הוא יתברך כאשר עשיתי אני התראה **גם אני החליתי הכותך**, לא מכות גדולות מספיקים לנכות עונותיך, כי אם **השמם על חטאתיך** שהוא כדי שתרגיש ותתן אל לבך ותשומם על חטאים ולא הועיל.

כי הנה **(יד) אתה תאכל ולא תשבע**. ולא נכנעת להעביר רוע יצרך לאמר, הלא על כי הייתה לי **איפת רזון** לבל ישבעו הקונים, מצאתני הרעה הזאת שאוכל ולא אשבע, וזהו **וישחך בקרבך** כי עדיין הכנעה שלך שהיית מכניע לרעך עודנו בקרבך, כי לא נמנעת על מה שראית בך.

ועוד אני מודיעך כי **ותסג** שיבוא הבן עד צרות ודוחק המשבר, שירד העובר מרחב בטן המלאה עד מקום צר יציאתו וכח אין ללידה, וזהו **ולא תפליט** שהוא ולא תלד, כד"א **תפלט** פרתו ואשר תפלט לחרב אתן.

וגם (טו) אתה תזרע ולא תקצור כו'. ועם כל זה כל כך נעשה יצרך בה' ונתחזק כך, כי (טז) וישתמר חקות עמרי בקרבך שלא עזבתם, וכן כל מעשה בית אחאב במה שבין אדם למקום, וכן במה שבין אדם לחברו כי ותלכו במועצותם כאשר עשו בית אחאב במועצותם לנבות היזרעאלי, למען תתי אותך לשמה וכו' ויתקדש שמי בגויים ויחולל כבודכם, ותהיה לכם זו רעה גדולה ממציאות הצרות, והוא כי חרפת היותכם עמי תשאו והוא ענין מאמרם ז"ל על ענין הצלת חנניה מישאל ועזריה מגו אתון נורא יקידתא, שהיו כל הגויים רוקקים בפני כל איש ישראל, ואומרים היה לכם אלוה כזה והייתם עובדים ע"ז וכן במקומות זולתו, והוא ענין באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו, וזהו **וחרפת עמי תשאו**.

## פרק ז

א אללי לי כי הייתי כאספי-קיץ כעללת בציר אין-אשכול לאכול בכורה אותה נפשי :  
 ב אבד חסיד מן-הארץ וישר באדם אין כלם לדמים יארבו איש את-אחיהו יצודו חרם :  
 ג על-הרע כפים להיטיב השר שואל והשפט בשלום  
 והגדול דבר הות נפשו הוא ויעבתוה :  
 ד טובם כחדיק ישר ממסוכה יום מצפיך פקדתך באה עתה תהיה מבוכתם :

(א) אללי לי כי הייתי כאספי קיץ וכו'. אמר שקרה לו עם דורו כאשר יקרה לבוא אל הכרם, כי במוצאו אשכולות גדולים לא ישלח ידו אל עוללות, אך בהיבצר אשכול יקח עוללות, כן בהיות בישראל הנמשלים לכרם צדיקים רבים וגדולים על עוון הדור, יבוא יתברך לגנו הם ישראל ליקח גדול ורב שבהם לכפר, כמ"ש ז"ל על לרעות בגנים וכו' אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות, וללקוט שושנים מסתכל בצדיק שבהם ונוטלו ומריח בו, שנהנה ממנו כמריח בשושנה, והמתיק המשל כמריח שהוא שואב בחוטמו אל תוכו איכות ריח שבה ונהנה בה, כך הקדוש ברוך הוא שואב ריח הקדושה שבקרב הצדיק אל תוכו, שהוא ענין מיתת נשיקה ונהנה ומשתעשע בו, אמנם בתום כל הגדולים אשר ספו תמו מן בלהות, וישאר צדיק קטן בערך הקודמים בהעוותם, ישלח יד אל הקטן כי אין טוב ממנו, אז באופן יצדק לנשאר הקטן ההוא.



ואלה דברי הנביא אללי לי כלומר עתה היללה היא לי, כי הייתי כאספי קיץ הנשאר אחר תום כל פרי מגדים כעוללות בציר, כי אין אשכל לאכול הוא צדיק שלם יקחהו אליו הוא יתברך, כמ"ש במדרש חזית שהקב"ה כביכול מריח ונהנה ממנו כמריח בשושנה, על כן אללי היא לי שילקטני, כיון שאין אשכול גדול ממני לאכול, יקחני גם שאני עוללת, ומי יתן והייתי מניח אחר במקומי, מתחדש מעתה בישראל כבכורה בתאנה להגן על הנותרים, וזהו בכורה אותה נפשי.

כי הלא (ב) אבד חסיד מן הארץ. שהאבדה היא לארץ כי הוא הלך למנוחות, ועתה אין צריך לומר חסיד עושה לפניו מן השורה, כי אם גם ישר באדם אין, ולדקדק מלת באדם שהוא מיותר, וגם שהיה לו לומר בבני אדם בעיר, כי הלא ישר הוא גדול מחסיד, כי כת ישרים הם הרואים תמיד פני שכינה, כד"א ישר יחזו פניו, ישובו ישרים את פניך.

אך אמר גם ישר באדם עצמו שיהיה ישר בעצמו בלבו, בלתי עקש ופתלתול בעצמו וברעיוניו אין, ע"ד מה שאז"ל על שופך דם האדם באדם, שהוא המלבין פנים ששופך דמו מניה וביה, וזהו וישר באדם שהיה יושרו בעצמותו ולא בהוראה לזולת אין, כי כלם לדמים יארובו איש את אחיהו יצודו, שכל אחד בא לצוד את אחיהו שלום בפיו ידבר, ודברי רמיה לצוד ראובן את שמעון, ושמעון גם הוא בתשובתו ירמה את ראובן, באופן ששניהם צדין זה את זה.

ושמא תאמר, אם כן אין אחד מהם נצוד כי בלב ולב ידברו, לזה אמר יצודו חרם, כי יצודו איש את רשת רעהו, שיפיק מלבו רוע רשתו אשר היה פורשו לפניו, נמצא שכל אחד לא יצוד כי אם חרם ורשת שהיה פורש לו חברו, אך ללבבו יבין ולא יפול אל תוכו וזהו יצודו חרם.

(ג) על הרע כפים להיטיב. אמר כי על מה שירע איש את רעהו בחמס כפים יבקשו להיטיב, לחפות ולהראות כי הרע שעשה לא כן הוא, כי אם מטיבים הדבר בעיני הרואים, ומה יעשו השר המושל בכל תיקוני העיר, בהחלות הנתבע לעמוד בדיון, שואל מהגזלן שוחד לחפות, וגם השופט גם הוא בשלום לקבל חלקו, והגדול הנמצא אצל השר והדיין לפקוד על הבלתי מקבל דין, כמו שאמרו ז"ל שהיה יואב ממונה לפקוד על הבלתי מקבל דין מהמלך דוד, שנאמר ויהי דוד עושה משפט וכו' ויואב על הצבא, ואמר שהגדול בראות שהשופט והשר מטים לעזר הגזלן, אז דובר ואומר הות נפשו הוא ויעבתוה, כלומר ראו נא סכלות זה הנגזל התובע, כי מה שאבד מממונו הות נפשו הוא, כי בעוון וחטאת נפשו הפסיד ואין צריך לומר שלא הרוויח, כי אם גם מפסיד יותר את נפשו שחושד בכשרים, כלומר שאותו הנתבע הוא

כשר ולזה מפסיד ומעבטים נפשו, וזהו **הות נפשו** הוא מה שאבד, ועתה **ויעבתוה** את נפשו הנז', ע"י חושבו הוא והאומרים לו שיחשוד את האיש ההוא.

**או יאמר השר** נעשה תובע **ושואל**, **והשופט** מטפל **בשלום** שישלם הגזלן, אז **הגדול** הנמצא שם עונה ואומר על השר והשופט, **הוות נפשו** של גזלן היה שגרם אבידתו, ואין צריך לומר שאינו מוצא דבר מממונו בדין, כי אם השר והשופט הוסיפו לו חטא על אבידתו, להוציא ממון מזה כי הוא שלא כדין, נמצא **שויעבתוה** את נפשו השר והשופט, והוא עושה לבלתי יפרע הגזלן שאפילו אם יחפצו שר ושופט לעשות משפט לא יבצר גדול יבטלהו, באומרו כאלו מסייע את הגזל ונעשה אפטרפוס על נפשו, באומרו שהוא חוטא יותר מהגזלן, שמוסיף על **הות נפשו** פשע לחשוד את הכשר, וגם בזה אפשר שקורא תגר על השר והשופט שהוא עצה ביניהם, שיהיה **השר שואל** ותובע **והשופט** מטפל **בשלום**, למען חפות שלא יובן שהם ברע, ועונה ומדבר לפנייהם **הגדול** כמתלונן עליהם **שהות נפשו הוא**, **ויעבתוה** השופט והשר למען יחזרו בהם, והיה עצה ביניהם, שיתאנו השר ושופט להפוך הדין ולהיטיב את הרע כפים, ולא יבין הגזלן ויחשוב שכלם בעזרתו, שהרי השר שואל וגם השופט בשלום, וגם הגדול עושה לחמלתו על נפשו והיא קנוניא.

**(ד) טובם כחדק.** הטוב שבהם הוא **כחדק**, והוא כי במשוכת חדק יש קוצים כפופים ויש קוצים ישרים, אשר הוא קוץ כפוף אם יסמוך אדם עצמו במשוכה לא ינקוב בטנו, כי כפיפת הקוץ לא יעבור בו, אם הקוץ הוא **ישר** אשר יסמך על המשוכה, העוקץ הישר שבה נכנס חודו בבטנו עד תומו, וזהו **טובם כחדק** אשר הוא **ישר ממשוכה**, שהוא כי טובם מזיק את חברו הסומך בו, כחדק אשר הוא ישר ממשוכה, אשר יעבור בבטן הסומך בה ונקבה, כך טוב שבהם יזיק את הסומך בו עד תוך מעיו, ואומר הנביא הנה על הרמאים האלה יש נבוכים על מה שתאריך להם, כי **יום** אשר **מצפיך** לפקוד עליהם, וחושבים כאלו **פקודתך** כבר **באה**, כי חשבו שכיום הזה כבר היה ראוי להיות שפקודתך עליהם, ועתה שרואים כי אינך פוקד עליהם **תהיה מבוכתם** הווה, כלומר שהם כמעט כמהרהרים ונבוכים על ההשגחה, ואינן אלא טועים כי הלא אדרבה, כל עוד שאני רואה שצווחתם נמשכת יותר, אני מצפה כי לא יניח הוא יתברך עולמו אובד.

**ה אל-תאמינו ברע אל-תבטחו באלוף משכבת חיקך שמר פתחי-פיך :**  
**ו כי-בן מנבל אב בת קמה באמה כלה בחמתה איבי איש אנשי ביתו :**  
**ז ואני בה' אצפה אוחילה לאלהי ישעי ישמעני אלהי :**

כי הנה מרוע דרך ארץ אשר אני רואה אני אומר לעם (ה) **אל תאמינו ברע** איש ברעהו, וגם לא אשה באלוף נעוריה, וזהו **אל תאמינו באלוף**, וגם אתה האלוף אל תאמין באשתך, כי **משוכבת חיקך שמור פתחי פיך**, כי אפילו שלא תאמר רק ריש מילין היא תבין השאר ותגלה סודך, וזהו **שמור פתחי פיך**.

או **שמור פתחי פיך**, כי לא תניחך עד שתגמור לגלות גם את הכל בפתויה ותגלה סודך, ואיני נבוך ומתייאש מן הרחמים והטובה העתידה, (ו) **כי אדרבה כאשר בן מנבל אב, בת קמה באמה, כלה בחמותה**. ואלו ואלו אויבים את בעל הבית כי **אויבי איש אנשי ביתו**, אין צריך לומר שאיני מתייאש או מהרהר, כי אדרבה אז (ז) **ואני בה' אצפה**. כי אז אדרבה לא ישקוט הוא יתברך עד יתקן עולמו, ואל יעלה על רוח איש כי זה אני אומר להסיר מלב הנבוכים על ההשגחה, אך גם בעיני הדבר קשה ובמבוכה גם אני כהם, ולפני ה' בוחן לב חוקר כליות לא הייתי אומר כן, הנה החושב עלי כזאת אינו אלא טועה, כי **אוחילה לאלוהי ישעי** אחלה פניו **ישמעני אלוהי** דברים הללו, כי לא יחשיבני למדבר מה שאינו כלבי ויטיב בעיניו.

**ח אל-תשמחי איבתי לי כי נפלת קמתי כי-אשב בחשך ה' אור לי :**

**ט זעף ה' אשא כי חטאתי לו**

**עד-אשר יריב ריבי ועשה משפטי יוציאני לאור אראה בצדקתו :**

**י ותרא איבתי ותכסה בוששה האמרה אלי איז ה' אלהיך**

**עיני תראינה בה עתה תהיה למרמס כטיט חוצות :**

(ח) **אל תשמחי אויבתי לי כו'**. הנה אין ספק כי על עשו הרשע ידבר, והענין כי הנה על פסוק והנה מלאכי אלוהים עולים ויורדים בו, ארז"ל:

כי הראה הקדוש ברוך הוא ליעקב שרו של **בבל** עולה ע' עוקין ויורד, ושרו של **מדי** עולה נ"א עוקין ויורד, ושרו של **יון** עולה ק' עוקין ויורד, וראה את שרו של **עשו** עולה ואינו יורד ונצטער, אמר לו הקדוש ברוך הוא אל תירא כי אם יגביה כנשר כו' משם יירידהו,

ויהיה הענין כי ירידת שרו של עשו ליבא לפומא לא גלי, על כן העלים ממנו אז עת הקץ.

**ונבוא אל הביאור**, והוא כי המלכות תשמח על הגלות המר הלז, באמור כי גלות הראשונים היו כריעה ולא נפילה, כי על זאת נאמר **נפלה לא תוסיף קום וכו'** כנודע, ועל זה אומרים ישראל כמדברים עמה **אל תשמחי אויבתי לי** על כי נפלת, כי גלות תתייחס לנו לנפילה, כי הלא לפי האמת **קמתי**, כי על ידי כן אזכה לעוה"ב וכל הטוב העתיד, מה שאין כן את שאין לך חלק בטוב ההוא כנודע שחלקו העולמות בין יעקב ועשו.

**ושמא תאמרי, כי אשב בחשך** ישיבת הגלות הדומה ללילה ואולי אתייאש חלילה ואהיה עדי אובד, אין פחד כי הלא **ה' אור לי**, והוא כי בכמה מקומות מצינו שישועתו של ישראל ובו בטחנו, שאחר שישועתו לא תבצר אז תהיה ישועתנו, ובזה גם שיארך הגלות לא נירא מחשך היאוש, כי הנה **ה' אור לי** ע"י אמיתת ישועתנו.

**ושמא תאמר**, כי הנה הוא יתברך קצף מעט והמה עזרו לרעה, ובראותי מה שיעמיסו עלי יותר מדאי, הלא אקוץ ואתייאש ואהיה קורא תגר, כי לא כן הוא כי הכל בא לידי חשבון, והוא כי הנה **(ט) זעף ה'**. הוא אשר קצף מעט **אשא** בסבר פנים יפות כי בדין הוא **כי חטאתי לו**, אך על מה שהם עזרו לרעה איחל **עד יריב ריבי** הוא יתברך עימהם, כהמלאה סאתם ויעשה **משפטי** בהם, אך איני חפץ יעשה משפטי לינקם מהם להאביד, עד שתחילה **יוציאני לאור אראה בצדקתו** אשר יטיב לי.

**וגם (י) תרא אויבתי** בטובתי **ותכסה בושה** על **אומרה איה ה' אלוהיך**, ואחר שתראה בטובתי ותבוש עודנה בקיומה, אחר כך **עיני תראינה בה** בנקמת ה' אשר יעשה בהם.

**ושמא תאמרו** הלא אין זה מן הראוי כי אשר הצירו אותך בגלויות כמות כל אדם מתו, ובני בניהם אשר לא עשו הרעה ילקו, לזה אמר **עיני תראינה בה** במלכות ההוא לעתיד, וגם עתה הצרים אותי בגלויות **תהיה** המלכות המתים עתה **למרמס**, בצאת נפשם במותם למרמס בגיהנום **כטיט חוצות**.

**יא יום לבנות גדריך יום ההוא ירחק-חוק :**

**יב יום הוא ועדיך יבוא למני אשור וערי מצור ולמני מצור ועד-נהר יום מים ונהר הקר :**

**יג והייתה הארץ לשממה על-ישביה מפרי מעלליהם :**

**(יא) יום לבנות גדריך כו'**. אחרי אומרו **ותרא אויבתי ותכסה בושה**, שהוא המלכות שתראה בשמחתנו והיא תבוש, ואח"כ עינינו תחזינה ברעתה, מדבר הנביא מאמר המלכות מה שמרגלא בפומה והוא **יום לבנות גדריך וכו'**, שאומרת לישראל מה תתפארי בגדולתך לעתיד וממפלת שונאך, והלא **יום לבנות גדריך** הוא כל הטוב המעותד לך שהוא גבול א"י, וכל צרת האומות אינה כי אם **שביום ההוא ירחק חוק**, כי חוק מה שיהיה לך על הגויים הוא שיהיה רחוק מגדריך וחוצה, שמקומות סביבותיך רחוקים בצד מה מגבולך יהיה לך מהם חוק, אך לא תשלוט במרחקי ארץ, וגם לא יהיו כל אויביך אשר היצרו לך לשממה, אך הנביא משיב בעד ישראל ואומר לאויבת הנזכרת טועה את בדבר.

כי **(יב) יום** עתיד **הוא**. כדברך, אך **עדיך יבוא** עד צור חייבת לנקום נקמת ישראל על אויביו, **מני אשור** שהגלם אשורה בגלות בבל, **וערי מצור** של מדי כשושן הבירה ועילם המדינה, וצור הם בגלות מדי כי מעט אשר מישראל אשר היו בערי הפרזות, **ומני מצור ועד נהר** של מלכות יון שהוא אנטוכיא, אשר שם הייתה ראש הממלכה ליון בזמן שמשלו בישראל, והוא מקום נהר גדול מאד בפתחה כנודע, ומן הנהר אל ב' מקומות שהם עשו עיקר.

**אחד ים מים**, והוא כי ארז"ל, כי כשלקח שלמה את בת פרעה, בא גבריאלי ונעץ קנה בים הגדול, והעלה שרטון ונעשה כרך גדול, וזהו **יום מים** שהוא מדינת ים שנעשית מים שהעלה שרטון ע"י נעיצת קנה.

**והמקום השני** הוא הר שעיר שבה **יעלו מושיעים מהר ציון לשפוט את הר עשו**, וזה יאמר **והר ההר** שהוא כי ילכו אל הר, אעפ"י שבאחרית הימים ביום הנזכר אין שם מלכות, עם כל זה להיות הוא ההר הידוע לעשו, שם תהיה גזרת משפט כי שם יעלו לשפוט אותו, וכמאמרם ז"ל על פסוק **עד אשר אבוא אל אדוני שעירה**, כי כל מקומות אלו מאשר היצרו לישראל תהיה **(יג) הארץ שממה על יושביה מפרי מעלליהם** נוסף על צרת עצמם על עיקר מעלליהם.

**יד רעה עמך בשבטך צאן נחלתך שכני לבדד**  
**יער בתוך כרמל ירעו בשן וגלעד כימי עולם :**  
**טו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות :**  
**טז יראו גוים ויבשו מכל גבורתם ישימו יד על-פה אַזְנֵיהֶם תַּחֲרֹשְׁנָה :**  
**יז ילחכו עַפְרָה כַּנְחָשׁ כְּזַחְלֵי אֶרֶץ יִרְגְּזוּ מִמִּסְגְּרֹתֵיהֶם אֶל-ה' אֱלֹהֵינוּ יִפְחָדוּ וַיֵּרָאוּ מִמֶּךָ :**

**(יד) רעה עמך בשבטך וכו'.** אחרי אומרם מה שהוא יתברך יעשה משפטים, באויביו הצרים אותנו בגלות אשר אנו שוכנים בו, הפך פניו הנביא אליו יתברך ואמר, הלא טוב טוב היה שלא יחלו מלהחלי להירפא, והוא כי אם ישראל יחטאו למה תגלה אותם לבין הגוים, ולא תניחם בקרב ארצך הקדושה ותיסרם בשבטך על ירך ולא ע"י גוים חוצה, וז"א **רעה בשבטך** כלומר ע"י עצמך כי הם **צאן נחלתך**, ויהיה עמך **שכני לבדד** בארצך ולא בין הגוים, וידוע כי שבטו יתברך הוא הלחם אשר הם אוכלים שבו מכה אותם, כענין **ועצר את השמים כו'** וכמאמרם ז"ל על **האזינו השמים כו'**, למה העיד עליהם שמים וארץ, מפני שאם יעברו על התורה **יד העדים תהיה בו בראשונה**, שהשמים לא יריקו מטר והאדמה לא תתן את יבולה, ועל זה אמר **רעה עמך בשבטך וכו'**, וכאשר יזכו ע"י תשובה או עת קץ, שיהיה **יער בתוך כרמל** שהוא שיהיה בית המקדש שהוא יער הלבנון בתוך ארץ ישראל, אז ישבעו לחם לעומת אשר חסרו בשבטך כמדובר, שאפילו **בשן וגלעד** שאינן מכלל ארץ זבת חלב ודבש **ירעו** בה ישראל

**כימי עולם**, והוא, כי ששת ימים אשר בהם עשה ה' את השמים ואת הארץ הם הנקראים ימי עולם, ואפילו שנות העולם הם כמספרם, כי שיתא אלפי שנה הוי עלמא וחד חרוב נגד השבת, אז ארז"ל כי בימים ההם הייתה הארץ מוציאה לחם לאכול כמות שהוא, וכמאמרם ז"ל **בב"ר**, כי למה נקרא הלפת לפת כלומר לא פת היה, כי מתחילה היה כלחם האפוי בתנור ממש, וכאשר בסוף ימים חטא אדם נתקללה האדמה ונעשה כשאר ירקות, ואשר היה מתחילה הוא מה שעתידי להיות, כמו שאמרו ז"ל על פסוק **יהי פסת בר בארץ**, עתידה א"י להוציא גלוסקאות יפפיות, שהוא פרי במראה וטעם פת סולת, כי לא תוציא הארץ פסולת קש מוצ' וסובין, ועל זה יאמר, כי על ברכה זו לא בלבד ארץ כנען, כי אם גם בשן וגלעד אחר שנתחלקו לשבטים יהיו בכלל הברכה ההיא, וזהו **ירעו בשן וגלעד כימי עולם**, שיהיה אז פסת בר בארץ כן יהיה לעתיד, שלא יצטרכו לקצור ולדוש וכל יתר מלאכות, כי כבהמה בבקעה תרד ותרעה מזונה מצמח האדמה כמות שהיא, כך ירעו בני אדם לחם מן הארץ כאשר יצא ממנה. השיב הוא יתברך ואומר אל הנביא על ישראל (**טו**) **כימי צאתך מארץ מצרים וכו'**. והוא כי הנה על פסוק ויוצאך בפניו בכחו הגדול ממצרים, שהוא כי בפניו של אברהם אביהם שנשבע לו להוציאם הוציאם ממצרים, וזה יאמר הוא יתברך **כימי צאתך מארץ מצרים** שהראתי לאביהם איך הוצאתים משם כאשר נדרתי, כך **אראנו נפלאות** בהוציא אותם מהגלות מקרב הגויים כאשר נדרתי לו להוציא מארבע גליות שנועדו בניו להגלות על פיו, כמאמרם ז"ל שאמר לו הוא יתברך יברור מה רוצה לבניו גלויות או גיהינום, והוא בירר להם גלויות ונדר לו להוציאם, כי אחר הזכיר לו הוא יתברך הד' גלויות שהם **אימה חשיכה וגיהינום** שהם **תנור עשן ולפיד אש**, נאמר **ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמר לזרעך נתתי כו' את הקני ואת הקנזי כו'** שהם י' עממין שהוא לעתיד, כי נדר לו להוציא את בניו מהגלות ולהורישם ירושת י' עממין, מה שאין כן ע"י יהושע שלא היו כי אם ארץ ז' בלבד, הרי הבטיחו על צאת בניו מהגלות ועל כן אמר **כימי צאתך מארץ מצרים** שהוציאך בפניו שיראה אשר קיימתי, כך בגאולה העתידה **אראנו נפלאות** הגאולה מבין הגויים כאשר נדרתי לו, ובכן אין פחד שיאבדו בין הגויים שתאמר שטוב היה ארעה אותם תוך הארץ בשבטי כי מבטיח אני **שאראנו נפלאות**.

**ועוד טענה אחרת**, כי טוב שיהיו בין הגויים למען בהוציא אותך מתוכם (**טז**) **יראו גוים ויבושו מכל גבורתם**. שהתגברו על בני **ישימו יד על פה**, כי אין מענה על התגברם לעשות יותר מחפצו יתברך שיעשו, כי הוא יתברך קצף מעט והמה עזרו לרעה, **ואזניהם תחרשנה** מאשר יקוצו משמוע תוכחת מגולה, על אשר התגברו להרע את ישראל. **משיב הנביא ואומר לישראל (יז) ילחנו כו'** כלומר שאלתי ובקשתי כי אשר היצרו לישראל לא יעשה הוא יתברך עיקר, מאשר היצרו לעצמנו כי אם על דבר כבוד ה'.

והוא האמור בסמוך שהיו אומרים **איה ה' אלוהיך**, על כן **ילחכו** בלשונם **עפר כנחש**. על אשר דבר ולא שיהיה כנחש שאומרים שטועם בכל מה שאוכל טעם עפר, באופן שאינו מרגיש צער בשינוי וגם הוא מתפרנס מהעפר כמו שאמרו ז"ל, כי אפילו קללתו של הקדוש ברוך הוא יש בה ברכה, שבכל מקום שהולך מזונו עמו, אלא שמה **שילחכו עפר כנחש** יהיה כזוחלי עפר, שטועמין טעם טוב בשאר אוכלין באופן שאף אם ילחכו עפר ירגישו צער, באופן של ענין מציאות הקללה על דברם רעה ילקו כאשר לקה הנחש, אך בטעם שימצאו בו יהיו כשאר **זוחלי ארץ**, וזה יהיה לבלתי מוסגרים להיחבא, אך למוסגרים שאינם משתטחים לפניו ולוחכים עפר **ירגזו** מתוך **מסגרותיהם**, שיהיה להם שם לב רגז ודאבון נפש, כי ידעתי כי אינם שבים ומקבלים אלוהותו יתברך, כי אם **אל ה' אלוהינו** במה שהוא אלוהינו **יפחדו** לא שהוא ג"כ אלוהיהם, כי אין נסתר ממנו יתברך על כן גם במסגרים ירגזו.

**ושמא תאמר**, אם גם **במסגרותיהם יפחדו** למה מתחבאים, לזה אמר **ויראו ממך** על כן מתחבאים, כי יקרה כגנב שמיראת בני אדם גונב בלילה בזמן שעין אדם לא תשורנו, עם היות שעיקר הפחד הוא ממנו יתברך שידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא.

**יח מי-אל כמורך נושא עון ועבר על-פשע לשארית נחלתו  
לא-החזיק לעד אפו כי-חפץ חסד הוא :  
יט ישוב ירחמנו יכבש עונותינו ותשליך במצלות ים כל-חטאתם :  
כ תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר-נשבעת לאבותינו מימי קדם:**

(יח) מי אל כמורך נושא עון כו'.

ראוי לשים לב:

- א. למה בעוון אמר **נושא עון** ובפשע אמר **עובר**.
- ב. כי אומרו **לא החזיק לעד אפו**, יורה כי אינו עושה רק סילוק החזיק ולא בעצם, כי אם שאין האף לעד, ובבואו לתת טעם אומר **כי חפץ חסד הוא** שהוא אהבת תועלת.
- ג. אומרו **(יט) ישוב ירחמנו**. כי על דרך הפסוק הקודם הראוי יאמר ישוב ירחמם.
- ד. אומרו **יכבש עונותינו** מה כבישה תצדק בעונות.
- ה. כי **למעלה** אמר **נושא עון** ופה אמר **יכבש**.
- ו. אומרו **ותשליך** לנוכח ולא אמר וישליך כאומרו יכבש.
- ז. אומרו **כל חטאתם** ולא אמר כל חטאתינו.
- ח. איך מתקשר לזה פסוק **(כ) תתן אמת וכו'**.
- ט. מה היא נתינת **אמת** ונתינת **חסד**.
- י. אומרו **נשבעת לאבותינו** ולא אמר להם ויחזור אל הנזכרים.

יא. למה מזכיר פה ענין השבועה אחר שלא על תת להם **חסד ואמת** הייתה השבועה.

הנה דרך העולם, שאם יחטא איש לאחד האדם או למלך בשר ודם עוון אחד ופשע רב, ויחלו פניו יכפר העוון לא יעשה, כי בבואו לכפר העוון יתן אל לבו הפשע כי רב הוא, ויתחמם לבבו באמת באמור האיש אשר ערב אל לבו לעשות פשע, ארצה בו לכפר לו את העוון, ומה גם עתה את הפשע, אמר הדור אתם ראו זה חסדו יתברך, אשר יפליא לעשות בדור האחרון לשארית נחלתו, מי אל כמוהו נושא עוון מעל האדם לגמרי, וכדי שלא יעכב הפשע שלא יכפר העוון עובר על הפשע, כי לו לא היה לבל יהיה עיכוב לכפר העוון.

**ושמא תאמר**, איך יעבור על פשע והלא לפניו משמאלים מלאכי משחית, כאף וחימה עברה **וזעם** ודומיהם שיזכירוהו ויקטרגו עליו, הלא הוא כי האף שהוא המשחית הגדול שבהם, בראות שהוא יתברך **חפץ** לעשות **חסד** שהרי הוא **עובר על פשע**, גם הוא מרפה ידו מהחזיק להזכירו, וזהו **לא החזיק לעד אפו**, בראות **כי חפץ חסד הוא** האל הנזכר, ואחר שיהיה **עובר על פשע** כדי לנשוא עון, **(יט) ישוב ירחמנו** לכפר על הפשע, הנה כל הטובה הזאת עתיד להיטיב לנו עתה, לא נשאל כ"כ כי אם **יכבש עונותינו**, והוא כי הנה בגמרא רמי דריש לקיש אדריש לקיש, שאמר גדולה תשובה שזדונות נעשים כשגגות, והאמר ריש לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשים כזכויות, ומשני כאן מאהבה כאן מיראה, כי כאשר היא מאהבה נעשים כזכויות, וכאשר היא מיראה כי אז אין העוון מתבטל ונמחה, כי אם שיתש כחו ועיצום כח איכותו עד כי נחשב לשוגג.

**ונבוא אל הענין**, אמר הלא אמרתי כי לעתיד **נושא** לגמרי **העוון** גם בהיות פשע, עתה בזמן הזה לא נשאל כי אם מי יתן **יכבש עונותינו** שלא יחשבם לזכויות, וגם לא שיסלקם לגמרי כי אם **שיכבש** ויתיש כחם, כדבר הנכבש שהוא שיעשה הזדונות כשגגות, ואחר העשותם כשגגות תשוב תרחם **ותשליך במצולות ים** כל השגגות ההם, וזהו **ותשליך במצולות ים כל חטאתם** של עונותינו הנזכרים, שהוא החטאות שנעשו מהזדונות שיכבושו.

**(כ) תתן אמת ליעקב וכו'.** הנה ידוע כי **לאברהם מדת חסד וליצחק גבורת דין, וליעקב מדת אמת** היא **מדת רחמים**, אמר כאשר תזכור זכות האבות אשר כל אחד דורש מידתו, **תתן מדת אמת ליעקב** שהם ב' דברים:

א', שתתחיל מיעקב שמטתו שלמה שהוא עזר גדול להתחיל ממנו, ככתוב אצלנו על פסוק **וזכרתי את בריתי יעקב כו'.**



**ועוד** שתתן לו מידתו וכן **לאברהם** תתן **מדת חסד**, אך ליצחק לא תתן לו מידתו להתנהג בה בהזכיר אותו כי מידתו רוגז, כמו שאמרו ז"ל בב"ר שציוה את עשו הוא אדום, שאם לא יקיים יעקב את התורה שיגזור עליו גזרות.

**ושמא תאמר**, איך יתכן לבלתי תת מידתו ליצחק הלא כי כן דרכך, כי אתה הוא **אשר נשבעת לאבותנו מימי קדם**, והוא הכתוב אצלנו כי הוא יתברך נשבע לאברהם בפני עצמו וכן ליעקב אבל לא ליצחק, כי אם שאמר **אליו והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך**, ולמה עשה כך, אך הוא, כי לבלתי תת לו מידתו בהישבע לו אשר אמר **והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם**, שהוא על פי בחינתו שהוא **חסד** ולא על פי מידתך שהיא דין, כן גם עתה אל תתן בחינת גבורה ליצחק **כי חפץ חסד** אתה ה'.